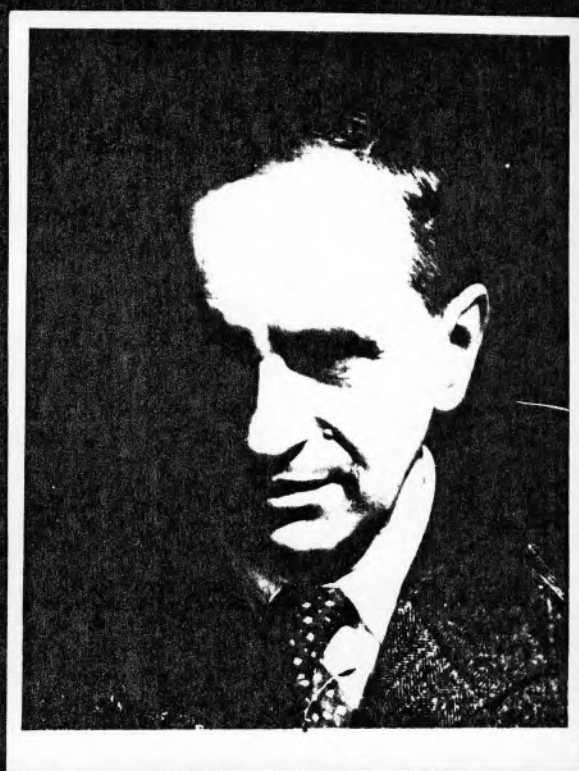

PHOTOGRAPH. J. WEITZMANN
WIEN, B. TAUFERSTRASSE 56.

		Str.
Jiří Taufer	Jaroslav Durych	
Bedřich Fučík	Marginalia k Jubileu	1
Jaroslav Durych	Pláč Karla Čapka	7
Josef Heyduk	Kusé svědectví	13
František Kautman	Několik dojmů čtenáře "Bloudění"	21
Jaroslav Durych	Chvála jesuitů	28
Václav Durych	Hrstka vzpomínek	
	a také něco o "Služebnících"	31
Eva Kantůrková	Vznešenost v Čechách	40
Ladislav Jehlička	Ještě o Jaroslavu Durychovi	58
Ladislav Kuncíř	Durych je můj osud	68
Karel Severa	Češství a světovost	77
Ivan Slavík	Durychovo bloudění domovem	81
Jaroslav Durych	Z "Žebráckých písní"	84
Kamil Fára	A co básník?	94
Jaroslav Durych	Za Rudolfem Medkem	98
Jan Patočka	Předmluva k německému vydání	
	Durychovy "Boží duhy"	100

Jaroslav Durych (1886 - 1962) - obč. povoláním vojenský lékař v hodnosti plukovníka. V povídkové tvorbě, v historizujících románech i v poezii duch barokně katolický, Protireformaci posuzoval jako dějinný jev pozitivní a pro národ blahodárný. V politické činnosti veřejné, v publicistice a žurnalistických projevech se tento mentální jezuita zcela zákonitě dostal až do krajně reakčního, klerofašistického tábora, obdivuje italský, německý a frankistický fašismus a v období předmnichovském otevřeně denuncuje české socialistické a demokratické spisovatele (St. K. Neumanna, K. Čapka a j.) (Muzikova kresba) z r. 1926 k Durychovým čtyřicátinám) několika náznaky (čtyři kříže na páteři) vystihuje celý minulostní duch tohoto literárního reakcionáře.

Jiří Taufer v knize Malířský epigram, komentář ke karikaturám Františka Muziky, Práce 1985, str. 198

Bedřich Fučík

Marginalia k Jubileu

Článek psaný k Durychovým padesátinám a uveřejněný v brněnském Akordu. Vynecháno několik dokumentujících pasáží, většina citací ¹/₄ Durycha.

Jaroslav Durych je básník, t.j. jeden z těch, kterým český národ ve svých nejsolidnějších polohách už od Karla Hynka Máchy nemůže přijít na jméno, tvor, který se zdá škodlivou a marnou přítěží, neboť znepokojuje, vymýšlí, zdržuje v poklidném vývoji hmotném, ukazuje pořád na to, co vidí a co nadšeně nazývá krásou. Užítku však neskýtá. Sám cítí svou zbytečnost uprostřed té bezpečné společnosti, když říká:

Básníku, básníku,

jdi zpívat na hnůj,

ale učiní tak zase v jakémsi paroxysmu zoufalství, jež je ovšem také zbytečné, je to jen jakási nepochopitelná přízdoba, již se projevuje duch. Český solidní člověk nemůže nevidět, "jak krásná slova se proměňují v blábolení, jak prázdné nastromená gesta svou nedůsledností se zvrhají v komičnost, jak slovům chybí - na štěstí - odvaha k činu, jak zvukem slov se zastírá planost myšlenky, jak věc, zbavená své umělé okrasy, jeví se ubohá." Krátce básník je nevítán, ať už svými podivnostmi a schválnostmi či povýšenostmi, které by se mohly konečně odpustit, když jiné počitilosti jiného druhu se trpí; ale je to duch nepokojný a občansky nespolehlivý; svými slovními cetkami a myšlenkovými extraturami kazí mládež, mate dospělé a zneklid-

ňuje klidnou hladinu života. Je v životě lidu zřejmě omylem. Jaký pak div, že se dostává celkově, svou podstatou, už svou pouhou existencí do neudržitelně ironické situace.

Padesátka zastihuje Jaroslava Durycha právem v situaci ironické dvojnásob. Tak zv. poměry dávají sice zapravdu tomu, nač - pravděpodobně náhodou a logikou své básnické schválnosti - narazil, chtěje mít názor jiný než převážná většina. Názor - se zřetelem na city většiny - posměšný, rouhavý, pochybovačný, destruktivní myšlenkově, intelektuálně zpozdilý, a to v době, kdy se nevědělo, co bujností dělat, kdy bylo dovoleno, ne-li příkazem, oddat se lehce a suverénně radostem osvobozeného národa. Nenáleželo tehdy snad jen k módě, nýbrž přímo k lesku vzdělání umět nazpaměť Švejka a odpovídat na napočetou větu správným pokračováním. Šířit ducha Švejkova byla zásluha i povinnost. Kdo to nesvedl, nepatřil do salonu a byl pokládán právem za blba a musil se červenat nad nedostatkem svého nedovzdělaného intelektu a kulturního zpátečnictví. Jaroslav Durych jakoby navzdory psal tehdy Český pomník v knížce Ejhle člověk. Otevřený a nestoudný kulturní a státní defaitista, Jaroslav Durych, je muž neimponovalo oblíbené narkotikum českého intelektualismu; ovšem, byl směšný a nevěděl o této své ironické situaci.

Předstíral, že mu nejde o plané moralisování, nýbrž o ducha národa, o jeho odolnost v dobách dobrých i zlých, především však o budoucnost a trvání jeho svobody a vnitřní nezávislosti. Vyplývalo ze situace obecné i speciální, že se básníkovi navěřilo; bylo zbytečné se nad ním rozčilovat.

Flýmula léta, narkotikum sice ztratilo na módnosti, ale svůj kurs podrželo, díky čilým avantgardním kulturním pracovníkům. Z čista jasna, kde se vzal, tu se vzal, nějaký sovětský voják dal českému básníkovi zadostiučinění. Že prý toto švej-

kovské narkotikum je zábava sebevražedná. - Nebylo zde širokých důkazů, žádných spirituálních tirád, muž činu to řekl, a což kdyby tato pravda byla pravdivější než pravda českého básníka! Narkotikum s lítostí a opatrně schovali pro vhodný čas, neboť administrativa společnosti uvěřila, že stačí její zásah, by byl zjednáán pokoj a klid. Stačí přec taková procedura, jako je filtrační stanice, aby vltavská voda naráz byla čistá a nezávadná. Ale básník má zase své námitky, zase asi jen z přeměřtého přepínání intelektu a obraznosti, a dělí nechápavě stát a národ na dvě půlky. Vnitřní a vnější; duši národa, jeho duchovní život, jeho poslání a touhy mravní - a metodu, zevnější krunýř, administrativu. - Ironická situace básníka se znovu uzavírá, dostal zadostiučinění, možná že pozdě, ale jistě napůl, administrativně. A možná, že příliš lehce, už po deseti letech, zatímco jiní čekají staletí. - Že by věčná spravedlnost najednou tak spěchala, zrovna kvůli jednomu českému básníkoví?

S Jaroslavem Durychem je to vůbec zlé. Mluví neprozřetelně tam, kde se všem usedlým lidem zdá, že je zbytečné se namáhat a dělat dokonce neslušný rámus - a v okamžiku, kdy je potřeba jeho slova, zkouší pravděpodobně svou praksi mlčení a domnívá se asi bláhově, že mlčení je také práce. Je to s ním zlé. Je nepřítel. V roce 1919 vydává svůj manifest k českým spisovatelům. V r. 1934 mlčí. Je nepřítel. Uprostřed války začíná doopravdy psát a ve špině zákopů skládá pohádku Na horách. V míru, o 10-20 let později, pracuje na velké historické fresce, kde to říní a kde jde vždy o krk. Jde o mrtvou historii anebo předobraz časů příštích? Není to všechno zvrácené? Nejsou to pochody naprosto nelogické, nerozumné a nepři-

jatelné? A teď - kdy je budoucnost podivně zatažena - píše si prý nějaký román o misionářích až kdesi v Japonsku a v 17. století! Dnes, kdy všechny oči jsou zahleděny do přítomného zmatku a očekávání!! A myslí si, že příklady a příběhy obětí z doby minulé dávají příklad době dnešní, že varem a žárem 17. století v Japonsku spolupracuje na dnešku, že jej vytváří. Je to zřejmě nelogické a fantastní. Plete všechno dohromady, náboženství se sociálními otázkami, básně s politikou. Nebyt jeho básnickosti, nebylo by vysvětlení.

Ale jsou lidé, kteří věří skoro doslova všemu, co dělají básníci. Věří jim, nelámou si hlavy jejich nelogičností, v níž - jak také předstírají - poznávají logiku spolehlivější, vyšší. Věří slepě a oddaně tomu, že uvidět nový lom paprsku světla v kapce deště je skutečnost skutečnější než popisovat po tisícaté, jak si pan X.Y. zouvá boty v románě tom a tom. Věří jim, ať je to Durych nebo Páternak. Věří např. takovým hyperbolám: "Pozorování lomu světla v jediné kapce ze sražené vodní páry může mít často opravdu mnohem větší důležitost než nejhorlivější účast při řešení podobných daných úkolů, a pozorování pavouka, hledajícího místo pro závěs pavučiny, může být poučnější než spisy a řeči mužů jakkoli ctěných, než činnost institucí jakkoli svrchovaných, než projevy, požadavky, usnesení a zákony celého státu. Neboť vteřinový odraz nebo lom světla v kapce sražené vodní páry má svou solidní skutečnost, která mnohdy není v tom, co dráždí myslí statisíců lidí, a v úsilí pavouka jest též vážnost skutečnosti, jaká velmi těžce se nalézá v působení veřejném. Bývají to výtky nepoctivé a ti, kteří je pronášejí, nestojí tak o to, aby básníci věnovali službě veřejnosti síly svého rozumu, nýbrž aby poslušně a oddaně na pokyn něco chválili nebo haněli. Říká-li se však, že

se jim ponechává volnost, aby se vyslovili podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, je to jen nástraha, jaké se užívá v dobách, kdy určité strany uznávají za nutno provést před zápasem tak zvané třídění duchů, aby věděly, komu důvěřovat a koho střežiti, komu ponechati přízeň a komu takým či onakým způsobem přetrhnouti šlachy." Věří jim a jsou nadšeni a nějak nepřirozeně rozradostněni nad lesklými slůvky a metaforami, v nichž spatřují pravou, neopotřebovanou tvář života. A jdou dokonce dál, jsou přesvědčeni, že svobodný duch promlouvá jakoukoli látkou románovou jako záminkou, příkladem vždy jen do přítomnosti, anebo ještě přesněji - jen a jen do budoucnosti, kterou utvářejí svou vůlí, rozumem, srdcem a láskou. "Bloudění" není jim historií, nýbrž životní mohutností, přítomnou, velikou metaforou, z níž vyvěrá budoucnost.

Lidé věřící básníkům říkají, že Jaroslav Durych je jedním z největších básníků českých a že kusy jeho prózy, ať z Bloudění, ať z Rekviem nebo z Kouzelné lampy, jsou z těžce vzácné látky, jako jsou prózy Máchova, Němcové (Cesty z poutí), Zeyerova (Dám u tonoucích hvězd), atd. Ale Jaroslav Durych má velkou nevýhodu před mnoha dnešními českými básníky: Není ani ten, který se spokojí úspěchem, ani se nedá zmýlit mlčením, ani se nedá zakřiknout. Je to duch výbojný - a jak sám se asi domnívá - i revoluční. Jeho křivka t. zv. vývoje je klikatá, nespolehlivá, jak už řečeno, nelogická. Mluví však hned tak, hned onak, jednou zpívá, po druhé křičí, a vždycky nečas. Nyní prý v samotě pracuje - a navenek mlčí. A to v době, kdy se všem zdá, že by měli mluvit ti, kteří "mají úplný nedostatek strachu před jakoukoli obětí a úplný nedostatek strachu o zítřek." Jaroslav Du-

rych je jedním z nich, ale i jedním z těch, kdož vědí, že je
"čas mordování a čas hojení, čas boření a čas stavění; čas
pláče a čas smíchu, čas smutku a čas poskakování; čas hledá-
ní a čas ztracení, čas chování a čas zavržení; čas roztrhová-
ní a čas všívání, čas mlčení a čas mluvení; čas milování a čas
nenávidění, čas boje a čas pokoje." -

Jaroslav Durych

Pláč Karla Čapka

V jednom listopadovém nedělním čísle Lidových novin bylo možno čísti Bajky o válce občanské od Karla Čapka. Ukázal v nich autor své mistrovství v aforismech stručných a břitkých. Co věta, to rána z děla, jež prorazí nejsilnější zeď. Pocho- pil pak zajisté správně, kam namířiti zbraně své vydatné. Hle:

"Naše statečné cizinecké legie porazily na hlavu zbabělé hordy našich domácích nepřátel.

Naše děla úspěšně obrátila v trosky naše hlavní město. Do- bře mířenou ranou se sesul celý vesmír na hlavy našich domá- cích nepřátel."

A komu medle by pomáhal autor vtípem svým než vždycky jen vládě legální proti všelijakým generálům a jiným živlům nepo- řádným? Zajisté, že aforismy ty přeloženy budou do všech řečí světových. Vždyť se tu zastává věci lidskosti atd.

Už však je tomu asi deset let, kdy jsem napsal "Svět Karla Čapka". Jest tedy slušno zapěti s barytonem z Deváté symfonie:

O Freunde, nicht diese Töne!

Čas se totiž změnil a nelze se opakovati.

Ukázalo se totiž za tu dobu přemnohým to, co se dosud neuká- zalo jedinému Karlu Čapkoví, že totiž každá věc povahy politic- ké, na kterou sáhne přátelsky, neodvratně se začne bortiti, a ta, na kterou sáhne nepřátelsky, začne bujeti a prospívati. Snad je to tím, že věci spravedlivé se nedaří vždy tak dobře jako věci spravedlivé; snad jest to krásné, že Karel Čapek se obětavě ujímá věci bez ohledu na jejich prosperitu. Snad je to. - Ale už dost!

Tentokrát tedy pláče nad Španělskem. Nad tím, že v té zemi proti vládě legální povstali generálové a všemi prostředky, které měli po ruce, počali té vládě strojití podívanou jak zajímavou, tak nenadálou. Jest Karel Čapek horlivým přívržencem legální vlády španělské a nemůže v počínání generálů spatřovati nic jiného než zločin.

Není legální jako legální. Jest nynější vláda ve Valencii nejlegálnější ze všech. O tom nemůže býti sporu a toho, kdo pochybuje, snadno lze přesvědčiti. Což nevztáhla ruku na chrámy, na kněze, na jeptišky i na děti v sirotčincích? Což se v ní nesešli přívrženci Trockého s anarchisty a se všemi znamenitými emigranty z Německa, z Italie ba i s mnohými syny sladké Francie. A což této legální vládě španělské nepřiskočila hbitě ku pomoci neméně legální vláda mexická? Nemůže přece býti legálnější známky legálnosti nějaké vlády než vyhlazovací boj proti katolíkům.

Nutno pak připamatovati, že to bývají rozmanití více méně proslulí spisovatelé, kteří shánějí podpisy a svolávají protestní schůze, má-li v kterémkoli městě na světě býti pověšen jednou za čas nějaký anarchista, kterému ze tří vražd dokázali u soudu toliko dvě. Nutno nezapomenouti, že oni jednou nesvolají schůze a neshánějí podpisy, jsou-li katolíci vražděni v celých zástupech. Velmi památný byl před dvěma roky protest našich intelektuálů proti odsouzení jakýchsi osob, které se neprovinily ničím jiným než tím, že v úmyslu zajisté na výsost legálním pomordovati a oslepit ve Španělsku také několik dětí.

Když jsme si tedy uvědomili správný pojem legálnosti, musíme i k legálnosti Karla Čapka míti patřičný respekt. Vždyť on si toho zasluguje. Víme aspoň, na čem jsme a co by nám bylo z

jeho strany ze srdce přáno.

Nám je však příjemno, že se ve Španělsku ukázalo, co se ukázalo. Že totiž i katolíci jsou z masa a kostí, že mají zdravé a silné ruce, které něco unesou, že mají i pevné nohy, v prsou srdce a v hlavě rozum. Že se chopili meče a že ten meč jim velmi dobře sluší. Hle, meč v ruku katolíků! Podívaná od třicetileté války již zapomenutá. A přece jest to zase obnovená skutečnost. Ale něco více než to.

Očekávali by intelektuálové evropští i naši, že by se měli katolíci dáti zabíjet bez odporu, poslušně a loyálně. Že by jim nade vše slušelo vyhubení, a chtějí-li, ať si to už pro útěchu nazývají mučednictvím. Což vlastně nemají katolíci snáseti pro víru mučednickou smrt nejen bez reptání, nýbrž radostně? A jací jsou to katolíci, kteří, místo aby ochotně nastavili své krky, jak se sluší a patří, odvažují se ničemně povstati proti vládě tak legální. A oni nejen odpírají poslušnost, nýbrž i proti ní verbují, bojují, ba i dělají škody a zabíjejí? Zdaliž tím nezrazují vlastní svou víru, zdaž tím neukazují, že jsou pokrytci?

Zajisté pak jest dojemné, že intelektuálové chtějí katolíkům dopřáti mučednictví a smrti. Jsou to nesporně věci slavné a drahocenné. Ale nutno se podívati i na rub té věci.

Každý může býti překvapen, zkoušen a zabit. A není dovoleno zapřít víru nebo vykoupiti život nějakým činem pochybným. Není však zakázáno na příklad utéci z vězení. Není však také zakázáno víru svou hájiti, ba v některých případech jest to povinnost hlavní.

Představme si, že několik padouchů z legální vlády si usmyslí vyhladiti katolíky, kterých jest veliké množství. Že tito katolíci, jakmile se o tom dovědí, počnou se radovati a strojiti k

mučednictví. Že pokorně čekají na příchod padouchů, uctivě je vítají a s úsměvem nastavují ruce, aby na ně byla vložena pou-
ta. Stalo se to v dějinách církve mnohokrát, ale bylo to vždy
tak, že katolíci při tom byli jen malým a bezmocným stádem.
Ale nyní to není tak malé a bezmocné stádo, nýbrž většina ná-
roda. A oni by také nastavovali s úsměvem tuce k svázání a mys-
lili by si, že Bůh a všichni svatí se na ně s radostí dívají,
že andělé už jim řezou palmové ratolesti a už jim jdou otevřít
vrata.- -

Já tedy zase myslím, že Bůh a všichni svatí by se strašli-
vě rozhněvali, a že by to bylo potrestáno ještě příkladnějším
trestem než Sodoma a Gomorra. Ale že se něco takového nestane
a státi nemůže, poněvadž by to bylo proti rozumu, proti přiro-
zenosti, proti Bohu. I meč jest nástroj, kterým jest nejen mož-
no, nýbrž i nutno sloužiti Bohu z celého srdce svého, ze vší
duše své a ze vší mysli své až do té chvíle, kdy hlava jest roz-
tříštěna či aspoň obě ruce uťaty. A že ten, kdo by meč zahodil,
byl by horší padouch než kterýkoliv z padouchů legálních. A že
se za ty, kteří bojují za víru mečem, má vroucně modlití každý,
kdo chce, aby ho Bůh nezavrhł v hodině poslední.

Lze snad připustiti, že věci ve Španělsku jsou složité a že
zlo jest na obou stranách. Vytykají na příklad lidé slaboduší,
že na straně povstalců bojují Maurové. Chtějí tito lidé slabodu-
ší za to souditi Boha? Ať si tedy soudí. Vytyká se, že povstal-
ci prý jsou také odpůrci sáelsální spravedlnosti. Možná. Nemůže-
me odtud o tom rozhodovati. Ale nutno říci těm lidem slabodu-
chým, že takto by mohli zavrhnouti i svatého Petra, neboť ten
se dopustil hříchu zajisté přetěžkého, zapřev Krista. V takové
chvilí, jako je tato, nezáleží na takových věcech, nýbrž na vě-

ci hlavní. Chce legální vláda katolictví vyhubit či nikoliv? Máme věřit katolíkům nebo nekatolíkům? A z jaké příčiny měli bychom zvláště španělským anarchistům, trockistům, francouzským komunistům, různým těm obskurním emigrantům, ba dokonce Mexičanům věřit více než španělským katolíkům? Běda duchům tak perversním!

Nutno se však vrátiti k plačícímu Karlu Čapkoví. Jest tedy nutno mu říci, že doba jest sice vážná, že však mimořádně byl jeho pláč přece vzat na vědomí a zaznamenán v knize paměti. Pozoru si jeho pláč zasloužil tím, jak jest civilistický a jak prozrazuje, že Karel Čapek nikdy nesloužil na vojně, patře odjakživa do skupiny s klasifikací "C". To, že hanobí generály, byť španělské a povstalecké, a to, že drží palec legální vládě, není ještě zdaleka to hlavní. Není ještě největším hříchem proti českému jménu Haškův román o Švejkovi. Jest ještě něco horšího a to jest morálka "C", morálka nezpůsobilých, kterou jest náš lid přeplněn. Jest to taková morálka způsobná, na první pohled lidová a lidumilná a uctivá a laskavá a zkrátka morálka, jakou by člověk musil pohledati, ale jen pozor!

Jsem vojenský lékař. Muži jsou pro mne rozdělení do tří skupin, A, B a C. Poznal jsem za dlouhá léta, že každá z těch skupin má svou vlastní morálku, A, B a C. Nikde se o tom nedovíte, v žádném služebním předpise, ani v důvěrném, ani tajném. Jest to moje poznání vlastní. Jsou ovšem případy, kdy lidé s klasifikací A žijí podle morálky C a lidé s klasifikací C žijí podle morálky A, ale typ zhruba zůstává typem. Čtu tedy Karla Čapka nikoliv jako spisovatel, nýbrž jako vojenský lékař. Poznávám jeho C a bojím se. Bojím se všeho, co jest C. Umím si představit, co by se stalo, kdyby se morálka C zalíbila větší části národa. Před tím nás zachovej Bůh. Ať si raději Karel Ča-

pek pláče, jak chce!

Josef Hayduk

Kusé svědectví

Dílo Jaroslava Durycha jsem dopodrobna znal, ještě než jsem se s autorem seznámil osobně; o jeho Bloudění a Rekviem jsem psal s obdivem až patetickým. Když v roce 1951 vyšla jeho Paní Anežka Berková, měl jsem k ní značné výhrady, týkaly se hlavně otázky, do jaké míry lze promítat do uměleckého díla dogmatickou morálku. Zakrátko přišel od nakladatele Ladislava Kuncíře telegram, že Durych přijede do Prahy a že se chce se mnou sejít. Konfrontace kritika s autorem nebývá za takových okolností příjemná a při nesmírné úctě, kterou jsem jako mladý člověk choval k jeho osobnosti vůbec, vyvolala u mě pocity až skličující. Proklínal jsem v duchu své recenzentské řemeslo, které mu už předtím vynealo nejednu nepříjemnost, a šel jsem do vinárny U Binderů jako by mě strkal. O tom, jakým odtazitým dojmem působil Durychův zjev i chování, bylo už leccos napsáno; jeho stisk ruky byl opravdu matný, ale pohled, jakým se na mě zadíval, byl kupodivu přátelsky shovívavý, bylo mi o osmnáct let méně než jemu, pro něho jsem byl nejspíš zelené mládí, kterému je třeba leccos odpustit.

Rozhovor se zprvu točil kolem tehdejších literárních událostí, ale já cítil, že vzduchu visí i otázka, jak je to vlastně s tou Paní Anežkou Berkovou. Přišla v podobě oznamovací věty: "Psal jste o mém posledním románu, četl jsem to." Dlouhá pauza. Začal jsem v rozpacích rozvíjet dost konfúzní teorii o tom, že by se měl katolický básník vyhnout všem petrifikovaným náboženským pojmům, termínům a vyjádřit novým tvarem vznešenost křesťanství i lásku a radost, která je s ní spjata. Durych mlčky

naslouchal, a když jsem skončil svůj monolog, řekl po krátkém přemýšlení: "Je to tak nějak. Já se však chtěl s vámi sejít i proto, abych se vás zeptal, jestli byste nechtěl psát do našeho Akordu. Jste přece katolík."

Iluze mládí prý mívají obrovské rozměry, říká Durych v jedné své krásné próze, ale mně se zdá z odstupu tolika let jeho lidská i básnická osobnost ještě přitažlivější než tenkrát, i když můj obdiv se netýká všeho, co kdy napsal nebo co řekl ve svých polemických exkursích. Cítil jsem tehdy, že mě vzal jaksi pod svou ochranu, jako by tušil, že toho budu pro své mladické výpady potřebovat, jak se později ukázalo při reakcích na mé úvodníky v Rozpravách Aventina, které Vilém Závada otiskoval s neslýchaným smyslem pro autorskou svobodu - už jen jejich tituly působily provokativně, jako Vojenský řád platný pro kritiky, Inteligence na ústupu, Mluvití k zástupům - nebo při kontroverzi s Bedřichem Fučíkem o Čepa. Je to záležitost daleká a nikoho by dnes nezajímala, ale pro mě dosud palčivá, protože jsem byl obviněn z bezcharakternosti, a já charakter kladu před umělecké nadání, obzvlášť v dobách, kdy jde o všechno; navíc jsem se k tomu tenkrát nevyslovil, což mohlo tehdy vzbudit zdání, že jsem zahrán do úzkých. Rád bych, s prosbou za prominutí, využil této příležitosti a řekl, oč vlastně šlo. Vydával jsem tenkrát se svým přítelem časopis Blok, který byl stejného formátu jako Fučíkův Tvar. Požádal jsem Jana Čepa, o kterém se s obdivem mluvílo, o spolupráci, ale on se omluvil, že prý je vázán k Tvaru, všechno bylo tedy v pořádku. Když později vyšla jeho Zeměžluč, od níž jsem nedočkavě očekával víc, než mohla dát, psal jsem o ní se značnými výhradami; zhrzený obdiv máže mít někdy nepříjemný aspekt. Fučík v tom viděl bezcharakterní represálie za to, že

Čep nevyhověl mému pozvání ke spolupráci, a protože se vždycky rytířsky zastával svých přátel, a autor Zeměžluči byl navíc člověk nebojovný, bezbranný, podrobil zdrcující kritice jeden můj text z Durychova Akordu, doprovázející to poznámkami velmi osobními. Durych zasáhl v můj prospěch a vyzval Aloyse Skoumala, britského epigramatika a vůbec člověka velkého talentu, aby se kriticky podíval na některé texty Fučíkovy; byla to bitka k pohledání, Dnes bych napsal své výhrady formou poněkud méně bojovnou, ale trval bych na nich i nyní. Potvrdil mi je v jistém smyslu i osud Čepových knih ve Francii, kde byl přece zetěm vlivného literárního vědce: jak sám říká ve svých memoárech, ani jediná jeho kniha ve Francii nevyšla. Jestliže nesplňují ve všem všudy požadavky svrchované epiky, mají za to neskonale kouzlo vyzařující z jeho jazyka, kterým mistrně vládl i jako překladatel, teplou atmosféru domova, hvězdný třpyt moravského nebe, smím-li tak říci, tragický pocit života i vykupující naději. Jak ho nemilovat a jak s bolestí nemyslet na poslední léta jeho života! Musím podotknout, že Fučík patřil později mezi mé nejbližší přátele, a co mi nedlouho před svou smrtí napsal o Pokušiteli, zanechalo ve mně vzpomínku dvojnásob drahou.

Obdivuji se autorům memoárů, kteří dovedou vydolovat ze své paměti celá období i s postavami a ději, s atmosférou i nesčetnými detaily; má paměť je spíš záležitost světa vnitřního než vnějšího, jako by měla cele sloužit jen té umělecké práci. A tak z několika setkání s Jaroslavem Durychem, k nimž došlo v jeho pražském bytě, mohu zaznamenat jen málo. Stejně jako v případě Josefa Palivce, který nepřipustil, abych jeho skvělé exkurse do umění zachytil na magnetofonový pásek, připomíná mi to prý vězeňské výslechy, nepokusil jsem se o to ani u Durycha, snad z nemístného

ostychu, aby neměl pocit, že by mohlo být jeho důvěrných sdělení zneužito; obzvlášť po druhé světové válce, kdy měl potíže pro některé své výroky, jsem to respektoval. Prožíval později těžké dny, posteskl si jednou, že mu lidé posílají k podpisu balíky knih, a dokonce bez zpátečního porta, a nikoho nenapadne, aby k nim přiložil aspoň pytlík hrušek. "Chce se žrat, chce se žrat," pronesl při jednom rozhovoru, což s tím krátkým a znělo přímo úděsně. Když jsem ten den k němu šel, viděl jsem blahobytně vyhlížejícího Nezvala, sedícího za volantem přepychového auta, a tento kontrast ve mně vyvolal hněv. Durych se vzpřímil na židli a řekl důrazně: "Nezval mě zachránil před kriminálem, stejně jako Demla!"

Ve stejné bídě se octl i jeho přítel Miroslav Rutte, vynikající divadelní kritik a redaktor Cesty, kde vycházely verše i prózy snad celé mladé generace; a jaké svobodě jsme se zde těšili my, kdo jsme sem psali o knihách, jaký prostor dával mým nájezdům proti poetistům! Zastihl jsem ho v chudičkém, nevytopeném bytě, v šatech značně ošumělých, i když to byl pořád ještě elegantní muž, a třebaže v tu dobu neměl být z čeho živ, zastíral to filozofickým úsměvem, ale to na mě působilo tím otřesněji. Můj bratr, kterému jsem o něm vyprávěl, poslal mu po mně veliký špalek masa a sádlo, zavařené ovoce, vejce, slaninu, poděkoval za to titulem Rollandova románu: "Dobry člověk ještě žije!" Rutte měl v místnosti krásné mramorové Melancholické děvče, jehož poslední podobu dokončil prý po kamenících sám Štursa. "Vždycky jsem si myslel, že to s těžkým srdcem prodám, až mi bude zle, ale dnes se takových věcí prodává do starožitnictví tolik, že za to nikdo nic nedá." Myslívám někdy v noci na smutný konec tohoto noblesního muže, oběť zlých dob.

Kdybych byl literárním historikem, nebylo by pro mě větší dobrodružství než sledovat krok za krokem Durychovo umělecké i životní dílo. Závidím těm, kdo se o to pokusí, ale oni mohou závidět zas nám, kdo jsme měli příležitost stykat se s ním osobně a poznat ho zblízka, i když si nejsem jistý zda měl přítele tak blízkého, aby se mu při své uzavřenosti se vším svěřoval. Některé to setkání mi v paměti obzvlášť uvízlo. V dvaapadesátém roce, tedy deset let před smrtí, se domníval, že má rakovinu, a byl mnohem sdílnější než jindy. Přišel jsem právě ve chvíli, kdy se holil, a paní Durychová mě zavedla do pokoje. Dodnes si přesně pamatuji, jaký tam byl nábytek, malba, obrazy, protože jsem se zachytával pohledem těchto věcí, abych v sobě potlačil vzrušení, které jsem vždycky cítil, když jsem se měl setkat s básníkem Durychem. Přitahovalo mě jeho katolictví, ale ne to bojovné, útočné, jak jsme je znali z Akordu, nýbrž zbožnost rozptýlená v jeho slovech, pohledu, gestech jako veliké tajemství. Měl v sobě něco z kněze, však měl jít původně na bohosloví. Prohlížel jsem si malý obrázek Krista, když se za mými zády neslyšně objevil pan doktor v lehkých trepkách, červených tureckých kalhotách a ošumělém kabátě. Usadil mě na pohovku, sám si sedl do houpací židle, profilem ke mně. Vypadal velmi zestárle, jak tu nehybně seděl a jen občas ke mně stočil nesrozumitelné oči; byla to krásná hlava básníka i s těmi dlouho nestříhanými vlasy, přesahujícími límec kabátu. Padalo na ni jasné sluneční světlo, které je tak příznivé výrazu tváře, později hlavu modeloval soumrak, tak dlouho se návštěva protáhla. Byl jsem tenkrát těžce indisponován, nemohl jsem dva roky ani číst, ani psát, takže jsem byl duchovně živ jen z hudby a prohlídek staré Prahy, jejíž chrámy a paláce na mne půso-

bily léčivé. Durych věděl, že jsem překládal Bernadosovu Mrtvou farnost a Chudou ženu od Léona Bloy, ty dvě těžké knihy měly značný podíl na mé indispozici, a začal o tom, proč mi v nakladatelství takovou práci dávali, je to prý spíš citový úraz než nervová záležitost. Mrtvá farnost ho popudila pro opovržení člověkem, nechápe prý, kdo u nás Bernanose tak vynesl, má při četbě pocit, jako by dramatik našeptával divákovi, ještě než vyjde herec na jeviště: "Teď vystoupí svině." Je prý vidět, že Bernanos sedá za stolem, daleko od lidí. "Já sice také sedávám u stolu, ale v životě jsem se stykal hodně s lidmi, a vždycky mi jich bylo líto." Cítil jsem, že je tu ještě nějaká jiná příčina, co ho vede k takovým tvrdým slovům; jako by účtoval sám se sebou, s lidmi. Ani Josef Florian a Bloy neobstáli, ti prý také nemají pravou lásku k lidem. Zapálil si za řeči cigaretu, ale dřív se obezřele podíval, jsou-li dveře zavřené. "Zakazují mi kouřit, ale hosta musíme přece okuřovat," zasmál se poprvé za celou tu dobu.

"Něco vám povím," obrátil se najednou ke mně celou tváří, "člověk si má zachovat svou osobnost i v nejsilnější lučavce, nesmí se jí vzdát ani pod vlivem velkých proroků, doktorů andělských a doktorů mystických. Jsou v celém vesmíru pouze dvě osoby s lidským tělem, kterým může člověk vydat svou osobnost bez výminek, a to je Kristus a Panna Maria." Díval se mi upřeně do očí a v jeho očích bylo něco neskonale laskavého, jako by chtěl už léta obdarovat, a stále s tím otálel. Cítil jsem, že mi dává něco, s čím se člověk nesetká dvakrát v životě, a co možná ještě nikomu neřekl. Byla to rada, která mě provázela celým životem; osudová direktiva.

Pak začal bez přechodu o tom, jak byli v horách, měli nějaký domek po Němcích, a tam se cítil nesvůj, vypadalo to na cancer. Do Prahy kvůli tomu jet nechtěl, své ženě, která měla tenkrát dost starostí sama se sebou, to také říci nechtěl, a tak přemýšlel celé dny o tom, jsou-li nějaké milosrdné formy rakoviny. Viděl umírat svého tchána, zemřel hladem, rakovina žaludku. A když jednou pomáhal své ženě s nádobím, podíval se oknem na letní nebe, na chvějící se listí stromů, a řekl si, že by bylo krásné umírat tiše s pohledem upřeným do toho listí. "Měl jsem stromy vždycky rád a vzpomínka z mládí na kterýsi osamělý strom je teď pro mě víc než mé dílo." Začal jsem jeho dílo nejapně obhajovat, a tu se vzpřímil v houpací židli, zachytil se oběma rukama opěradel a řekl mi zblízka do tváře, s výrazem bezmála posupným: "Myslíte, že se bude někdo v očistci bavit o mém Bloudění?" Myšlenka na smrt ho zřejmě ani teď neopouštěla. Říkal, že církev se jenom nerada zmiňuje o tom, že někteří světci měli před smrtí pochybnosti o posmrtném životě. Vyprávěl o knězi, který se octl v mohamedánském zajetí, kde se k němu všichni vybraně chovali, ale okolí jinověrců ho tak skličovalo, že propadal zoufalým pochybnostem o své víře.

"Pochopil jsem, co je to tvorba, teprve teď, když nemám nejmenší naději, že by do mé smrti ještě něco vyšlo," vrátil se znovu k svému dílu. A hovořil o Beethovenovi, který se nedal při práci rušit, ani když slyšel před Vídní francouzské kanóny, o gotickém malíři, který maloval klidně Madonu uprostřed husitských zmatků, kdy mu šlo o život, a ještě o komsi. "A co máte rád z muziky?" zeptal se brzo přechodu. Odpověděl jsem bez váhání, že Symfonii d-moll Césara Francka. "Já také," on na to, a dodal vesele: "Mám rád i Kmochovy pochody. A víte

proč? Cestou na hřbitov hráli muzikanti smutně, těžkopádně, ale na cestě zpátky, na cestě k životu spustili jeho pochody, a smrt zůstávala kdesi vzadu, vracela se naděje. Leckde po pohřbu i tancovali."

Když se Bedřich Fučík vrátil z vězení, to bylo několik roků po této návštěvě, zašel i za Jaroslavem Durychem. "A považ," řekl mi tenkrát, "on se jediným slovem nezeptal, jak jsme se měli ve vězení, stále jen o té mladé ženě, do které se po smrti své manželky zamiloval." I já se na toto milostné období pamtuju; vracel se stále k tomuto tématu: je opravdu směšné, když starý muž miluje mladou ženu? Snažil jsem se ho nějak potěšit a jako kdysi o Paní Anežce Berkové rozvíjel jsem teď monolog o tom, jak směšná je naopak představa, jakou má většina lidí o lásce. Jde-li o dva mladé lidi, je to většinou vztah zcela animální, láska přichází mnohem později, a je to vždycky dar, milost. Ve starém umělci, a toho mám především na mysli, muđroval jsem, se tato láska vrství jako zlatá fólie, takže nikdo z mladých se mu v tom směru nevyrovná. Bláhový je starý muž jen tenkrát, když myslí na mladou ženu z hlediska fyzické lásky, ta je věkem opravdu omezena, ale jinak může prozářit milovanou bytost něhou, s jakou se už nikdy nesetká, ostatně setkání s básníkem je samo o sobě životní událost. Jde jen o to, jestli mladá žena ví, co jí může starý umělec dát, do jakých výšin ji může povznést, jaké exaltické stavy v ní může vyvolat. Durych na tuto mou tirádu neřikal nic, ale měl jsem dojem, že ho potěšila má účast, kdekdo v té jeho lásce viděl nejspíš čiré bláznovství starého muže. V jeho pozůstalosti našel jeho syn milostný deník, neukázal ho prý ani svým sestrám. A tak se má budoucí badatel nač těšit.

František Kautman

Několik dojmů čtenáře "Bloudění".

Neznám dílo velikého mistra českého slova Jaroslava Durycha natolik dobře, abych se mohl odvážit jeho odpovědnějšího rozboru. Vyhověl jsem přítelově výzvě jen k tomu, abych s ním sdělil několik dojmů čtenáře Durychovy románové trilogie z třicetileté války "Bloudění". Možná, že lecos z toho, co zde píšu, bylo již řečeno jinde a lépe - neznám totiž mnoho ani ze sekundární literatury o čelném představiteli naší prózy 1. poloviny 20. století, i když je jí mnohem méně, než by si Durych zasloužil.

Místo "Bloudění" v kontextu českého historického románu je zcela ojedinělé. Česká historická próza je totiž od počátku dějin novodobé české literatury po celé 19. století vedle lyriky nejfrekventovanějším žánrem. Je to podmíněno historismem celého našeho obrození. Kvantitě ovšem neodpovídá kvalita. Po počátečních rozpacích se u nás ustálil typ walterscottovského románu, který přeznívá namnoze dodnes. Autoři, kteří se z jeho rámce snažili vymknout (jmenujme třeba Zikmunda Winttra), nikdy nedosáhli obliby walterscottovců. Netvrdím, že v tomto proudu nezvznikla řada dobrých a svému poslání zcela odpovídajících knih: jednalo se na prvním místě o četbu lidovýchovnou, osvětově vzdělávací, upevňující národní sebevědomí a přitom přinášející ušlechtilou zábavu.

"Bloudění" vychází na prahu třicátých let našeho století, kdy už evropský a světový román, nejen historický, definitivně vstoupil na nové cesty. Vyšel už Joyce, Proust, Kafka, Andrej Bělyj i surrealistické romány Bretonovy, do češtiny se

už překládá Thomas Mann, Stefan Zweig a L. Feuchtwanger, řadu děl má za sebou V. Vančura, K. Čapek, I. Olbracht, R. Weiner, E. Hostovský a Haškův Švejk už dosahuje světové proslulosti. To jen stručně pro pochopení literárního kontextu, do nějž "bloudění" zapadá - nemá tím být řečeno nic o případných vlivech, i když nepochybuji o tom, že erudovaný (i jazykově) autor lecos z uvedených děl znal.

Specifičnost jeho postavení bych však viděl především v jeho lyrismu, protože Durych je lyrik, je jím do značné míry i ve vlastní tvorbě a přitom u nás představuje ryzí tvar klasického pravidelného verše. Jeho próza je tedy, většinou jistě nezáměrně, často rytmizovaná, současně však velmi hojně lyrizovaná, metaforizovaná, obrazná. To by nebylo nic nového ani u nás, lyrizovaná próza se vyskytuje už v geneticky snad prvním novodobém českém románě, Lindově "Záři nad pohanstvem" a na přelomu 19. a 20. století byla dokonce příznačným výrazovým prostředkem moderních uměleckých snah, Metaforizace však zpravidla představovala odpoutání od reality - to je patrné např. v historických románech Karoliny Světlé. Naopak ve výrazově "realistickém" (jinak jistě romantickém) historickém románu Jiráskově je metaforičnost poměrně chudá, častěji se setkáme s epiteton konstans než ornans.

Durych spojuje erudici vědeckého historika (ač je povoláním lékař) za jeho "Blouděním" stojí neméně hluboká historická studia, než jaká stojí za romány profesora dějepisu Aloise Jiráska) a básnivou obrazností v takové míře a takovým způsobem, jako se u nás do té doby nestalo. Tato obraznost je podmíněna autorovým světonázorem, je to obraznost konstrukcí i kvalitou trópů evidentně barokní. Proto také pracuje s kontrastem, vy-

užívá neočekávaných spojení pozemského, banálního ba i vulgárního s transcendentním, vznešeným, osudovým, věčným; tam, kde se setká s bizarním tvarem, popíše jej v jeho nepřikrášlené a také neztlumené nahotě, podobně jako Picasso nepotřeboval příliš deformovat bizarní kontury svých býků. Pojmy konkrétní se zde docela dobře snášejí s nejodtažitějšími abstrakty: autor takovým parataktickým spojením dosahuje umocněného účinku lyrického obrazu.

Všechna tato obraznost je podřízena příšeří apokalyptických hrůz třicetileté války - doby kruté, hrůzné, bolestné a zjitřené, ideově vyhraněné do nepřičetné nenávisti a nepateticky umocněné, současně však tonoucí v kalu rozpoutaných nízkých pudů a vášní a znelidštěných mezilidských vztahů.

Uvedu několik příkladů typicky Durychovy obraznosti, nejprve v kontextu ucelenějšího úryvku, pak alespoň v citacích samotných obrazů.

Dva roky po bělohorské bitvě projíždí Ferdinand II. bělohorskou plání:

"Tady kázal Dominik. Tam stáli Bavoři. Malé stádo divokých kanců, vyplašených z obory, vylezlo rozpadlou zdí a klidně se hrnulo plotem k louži. Stará svině ryla v zemi; vyryla ohnilý hnát. Veliká žába tloukla svým břichem do jarní hlíny. Kůň císařův se otočil a vypouil na ni oči. Žába se vyděsila a nadouvala se. I císař se nadouval smutkem a zbožnými vzpomínkami," (Bloudění, I., 107; všude dále citujeme vydání z r. 1933).

Není tu jediného básnického trópu a přece se jedná o velmi působivý básnický obraz, s hloubkovým psychickým nábojem. Svině a žába tu hrají právě onu roli Picassových býků. Častěji však autor používá trópů, přirovnání, metafor a epitet:

"Den byl jako chrám, zpuštěný od vojáků, v němž nezůstalo jediného svícnu..." (I., 144).

"Smutné tlapy sněhu s deštěm bázlívě klepaly na okně."
(II., 60).

"Venku chodily příšery, ďáblové z bronzu i staletých pavučin, mědění netopýři, oceloví koně, olověné myši. Domy dostaly příšerné obličaje, chechtaly se a šklebily jako připalované mrtvoly." (II., 241. Tento obraz bitvou zmítaného Magdeburku nezapře svůj inspirační zdroj - obrazy Hieronyma Bosche).

"Pak jim klesl na prsa nový den jako had, vzbuzený ze zimního spánku ve vydoutnalém stromě, který neměl dosti jedu, aby je usmrtil při probuzení, ale který byl těžký a pochmurný."
(II., 282.)

"Čas se plazil mrzce a těžce. Svíce vosková jako nahá panna, ale již mrtvá a ztuhlá, trčela ze svícnu, záříc." (III., s. 42. Tak nádherný a současně rytmizovaný obraz najdeme vzácně i v české poezii).

"Oči jako šelmy, tím zkušenější a nebezpečnější, čím byly uštvanejší, zalezly k pozadí očí jako do koutů kamenných doupat, zářily vznešenou únavou a věčnou ostražitostí a hrozily, hrozily!" (III., 215).

Vedle těchto obrazů hrůz a rozvratu stojí neméně barokní obrazy poznamenané odleskem sestupující boží milosti:

"Lidská spanilost obličaje blížila se k němu, jako by mohl mu chtít sednout na ústa." (I., 200).

"... zdálo se, že celý chrám je naplněn monstrancí, která roste jako zlatý strom, na jehož haluzích se lidské slzy proměňují v drahokamy sladkého a bodavého třpytu." (II., 97).

"Podrobila se jako dítě v náručí Božím s veškerou vzneše-

ností a s vděčnou radostí před tváří nebes. A když na svém prsu ucítila tíži krvácejícího srdce a tvář ženichova odpovídala na její tváři, tu všechna naděje božská vykřikla v jejím srdci nesmírným plesem, jako by krev ženichova se vlévala do srdce jejího a sloužila rozkazu lásky, která je silnější než smrt." (III., 327. Tento obraz je vybrán ze závěrečné scény celého díla, která bývá podrobována kritice pro svou bezmála operní teatrálnost. Těžce raněný, umírající hrdina, Čech Jiří, stačí ještě oplodnit svou ženu, španělskou dívku Andělu, hrdinku díla, po té, kdy byli církevně oddáni. Jistěže tu prosvítá symbolismus až polopatistický: Zmučená česká země je zachraňována rudimentární vírou, nesenou především láskou evropského jihu. Ale do struktury obraznosti celé románové skladby zapadá obraz zcela organicky a v ničem ji nenarušuje. Jestliže jsme Durychovu obraznost přijímali v celém díle, nevím, proč bychom ji měli v závěru odmítat.)

Mohlo by se zdát, že tato obrazivost není slučitelná s historickou přesností. Pravda, Durych po vzoru klasického historického románu exponuje převážně postavy vymyšlené a konkrétní historické děje podává především v jejich apercepci. Takovými postavami jsou Jiří a Andělka a historie jejich vztahu, rozvíjející se v průběhu celé trilogie. Ale i zcela reálné historické postavy, na prvním místě Valdštejn, jsou exponovány výrazně. Vedle básnickými obrazy až přetížených složitých period se v díle setkáme s oznamovacími větami popisnými, často téměř holými, někdy polovina souvětí, bohatě trópická, je doplněna větou čiře popisnou. Setkáme se třeba s podobným případem:

"Na den svaté panny Barbory roku 1631 byl vysoce urozený pán Jan Rudolf Trčka z Lípy, svaté římské říše hrabě, pán na Světlé, Lipnici, Kounicích, Ledči, Opočně, Smiřicích, Žlebích

atd., J.M.Cské a Kské jakožto uherského a českého krále atd. rada, komoří a soudce zemský atd., v humoru velmi špatném." (II, 298) Tedy spojení letopisové, kronikářské výpovědi s výpovědí románové autorskou. Podobných kontrastů bychom našli v "Bloudění" více, stejně jako i v jiných Durychových dílech.

Myslím dokonce, že právě kontrastnost, paradoxálnost, smělé mísení stylů a výpovědí, vznešeného a nízkého, tragiky a komiky, božského a ďábelského, materiálně tělesného a duchovně transcendentního je typickým příznakem Durychovy modernosti. V tom stojí blízko analogickým projevům ideově spřízněných moderních tvůrců světové literatury.

A teď bych chtěl říci o "Bloudění" ještě toto: myslím, že to není román protireformační, i když se to o něm zarputile trahuje a já sám jsem to do nedávného znovupřečtení opakoval také. Nejedná se o to, jaké předznamenání se takovému tvrzení dávalo, tedy zda bylo považováno za autorovo plus nebo minus. Konstatuji to jako pouhý fakt: autor je nemilosrdně pravdivý vůči všem protagonistům tehdejších historických dějů (snad s výjimkou Albrechta z Valdštejna, k němuž chová, ostatně v době vzniku "Bloudění" hojně rozšířené, popřevratovými událostmi nově podnícené sympatie). Tak mu Ferdinand II., jeho dvořané duchovní i světští, stejně jako generalita a pohlaváři obou válčících stran vycházejí všesměs v barvách a rysech nepřitažlivých; zdá se, že je to všechno špinavý kadlub bláta a krve, z něhož snad teprve v budoucnu má něco vzejít.

A naopak musí padnout do očí, že roli jakéhosi osudového textu, fatální knihy v románě hraje Komenského "Labyrint světa" (všimli si toho už někteří komentátoři Durychova díla).

Tak by mohlo "Bloudění" sloužit jako ilustrace zdiskreditované teze o rozporu umělecké obraznosti a světového názoru tvůrce. Neboť Durych byl nepochybně autor výrazně ideový, představitel nejkonsekventnějšího a nejnetolerantnějšího katolicismu u nás, o tom svědčí jeho naprostá negace úlohy Jana Husa a reformace a naopak adorace zázračného bělohorského vítězství protireformace v našich dějinách, jak je formuloval se své esejistice. Myslím, že by mu dnešní ekumenické snahy Jana Pavla II. nebyly příliš sympatické.

Možná, že pro tuto svou konsekventnost a zároveň charakterovou pevnost byl uznáván i svými ideovými odpůrci. Svědčí o tom přátelství s bojovným českým nacionalistou Dykem, jehož obdobné sympatie sbližovaly navzájem s bojovným komunistou Neumannem. Mohli bychom k tomuto trojlístku rytířských antipódů přičlenit ještě reprezentanta českého "počveničestva" (potažmo agrarismu) Josefa Holečka. Byli to neúprosní ideoví ~~odpůrci~~ odpůrci, kteří se však navzájem uznávali a ctili) což ovšem bylo možné v legendárních dobách před rokem 1938). A tak zatímco pisálkové v stranických listech se přízemně osobně uráželi, klepařili a malicherně pomlouvali - často se soudní dohrou - tito nesmiřitelní ideoví odpůrci si jeden druhého dovedli lidsky vážit. A proto ani jejich díla nemohla urážet historickou pravdou, ať už si jejich tvůrci o ní mysleli, co chtěli. (Že ovšem také byli problematičtí straníci, s nimiž si jejich strany, pokud si na ně osobovaly právo, často nevěděly rady, vyplývá z předchozího zjištění zcela přirozeně.)

Možná, že právě zde, a nikoli ve vykonstruované teorii o rozporu uměleckého citění a světového názoru (který v onom konfliktu, není-li "pokrokový", prý podléhá) tkví přitažlivost a nadčasová platnost jejich děl.

Jaroslav Durych:

Chvála jesuitů

S předpokládaným souhlasem autorovým J. Taufrovi věnováno

Čím déle prodlévám v osmnáctém století, tím jsou mi jesuité milejší. Mním ovšem jesuity v zemích českých, neboť v zemích jiných jsem barokní dobou dosud necestoval. Až budeme dělat anthologii české literatury z doby Temna a až bude vycházet celá bibliotheka spisů z té doby, jak s pevnou důvěrou v Boha očekáváme, zjeví se, jak jesuité o náš národ a o naši řeč se zasloužili a jak se jim v zájmu krále pruského křivdilo.

Už to, že byli statečnými a horlivými bojovníky za učení de *immaculata conceptione*, jest zásluhou nade všecky zásluhy. Tuto víru vštíplili nejen dynastií, ale i prostému lidu. Jejich zásluhou tato víra byla vyznávána nejen v přísaze korunovační, ale přešla i do duše a do srdce lidí a teprve tím byl dovršen kult nebeské královny, který naší poesii dal tolik krásy, vroucnosti a jemnosti. Bez tohoto výsledku jesuitských snah nebyla by naše poesie tím, čím jest, byla by drsná a suchá; to je věc, která by sama o sobě si zasluhovala delší úvahy.

Vnitřní život v řádu jesuitském nebyl tak ztrnulý, ztuchlý a zakyslý, jak by se zdálo podle relací o některých osobách, které byly právě jen výjimkami. Jistě i tento řád mívával doby úpadku, ale i ty se netýkaly ani celých provincií, ba ani ne celých jednotlivých domů. Takový úpadek nastával tehdy a tam, kde jesuité neměli co dělat. V našich zemích však měli práce až příliš mnoho a proto jim zřídka hrozilo takové

nebezpečí, jaké stále hrozilo jesuitům dvorním.

Jesuité nebyli v celku dvornými příkrčenci ani mrtvými nástroji cizí vůle. Vytýkalo se jim, že si rádi zarebelovali i proti svému generálu i proti papeži; i když snad je to pravda jen částečná, přece svědčí o tom, že to nebyli lidé dřevění. Též jsou jim přisuzovány, ať již právem či neprávem, opovážlivé nauky o moci královské a o právu na svržení tyрана. Že se proti hlavám korunovaným postaviti uměli, jest jisto. Nebyli tedy vychováni k otroctví a také sami k otroctví nevychovali. Důkazem toho jest to, že právě vítězíci absolutism se snažil ze všech sil o zničení řádu jesuitského.

V našich zemích nepatřili k obzvláště horlivým přísluhovcům trůnu a cítili se spíše Čechy než poddanými Habsburků. Takovým příkladem v době nejtěžší byl Balbín. A roku 1762 se vyjádřil opat premonstrátů hradištských, že žáky škol jesuitských nelze považovati za přátele Jeho Veličenstva. Hradištský opat Václavík byl jistě prelát otíhodný, mírný a vzdělaný, ale tato infamní loyálnost mu přinesla ovoce prašpatné a osud, který nikterak nebyl hodný závidění; po zrušení řádu jesuitského podařilo se mu sice skoupiti cenné věci, z jesuitských domů v Olomouci dosti lacino, ale pak všechno jmění movité i nemovité premonstrátské sebral čert pro nejosvícenějšího císaře Josefa II.

Že jesuitům neleželo na srdci pěstování němčiny, je patrné ze stížnosti guberniální komise z r. 1746, že studenti i po devítiletém studiu na jesuitských ústavech nedovedou správně německy psát.

Mnoho prelátů, řádových kněží, šlechticů a úředníků nemohlo se dočkati zkázy řádu jesuitského a radovalo se z ní velice,

ale příčiny této zavilé zloby proti jesuitům právě jesuitům samým k necti nejsou.

Už to, že zavedli do přísahy profesorů vyznání víry v neposkvrněné početí, znamenalo přemnoho pro vyhlášení tohoto dogmatu. Jejich mariánské kongregace podstatně zjemnily, zušlechtily a prohloubily cítění lidské. Česká povaha v novém věku jistě se podstatně ve mnohém liší od povahy doby předreformační, a to, co v české povaze a v českém cítění v našich dnech vyniká jakoukoliv krásou a jemností, jest většinou květ kultury jesuitské, ovoce zásluh jesuitských. Jesuité skutečně byli nejvěrnějšími a nejlepšimi ochránci a upřímnými milovníky jazyka českého. Dokud ještě jejich řád kvetl, tiskly se české knihy, arci většinou náboženské, ale psané dobrým slohem a krásnou řečí. Když řád jesuitský byl zardoušen, pak i český jazyk ucítil tuto ránu a pak ovšem se mohl uplatňovat Dobrovský a ti, kteří pochybovali stejně jako on.

Po jesuitech zůstaly pomluvy; zůstaly po nich knihovny, se kterými se opovržlivě zacházelo; zůstaly po nich veliké stavby, které stát obsadil vojskem a proměnil v kasárny; zůstalo po nich mnoho knih, které sami sepsali a vydali; zůstal tu od nich udržení jazyk a duch český, zůstala tu i od nich šířená a chráněná víra katolická, zůstala tu po nich krása umění, krása cítění. A z toho všeho žijeme. Kdyby nebylo bývalo jesuitů,, pak bychom opravdu byli jen dědici osvícenců a strašili bychom sebe i svět studenou spekulací, která i nyní se sice roztahuje všude, ale jest přece jen zdaleka zřejmo, že se jen roztahuje, aby se zdála veliká, aby se zdálo, že přikrývá národ, ale ve skutečnosti jest to jen povrchová pěna, která se časem usadí u břehu a zanikne v písku.

Byli to lidé ducha svobodného i v poslušnosti a kázni; byli zo lidé, kteří přišli, působili a žili jako apoštolové a jako otcové naši. Byli schopni radosti a dali nám radost; aspoň základy radosti. Nezapomínejme na to! I fialky, pomněnky, lilie a růže v našich zahrádkách jsou jesuitské, i nápěv milostné písně, která nás dojíhá o samotě, i dech větru na hřbitovech, i krása soumraku a třpyt hvězd nad českou zemí, i písně ptáků na našich jabloních a v našich křovinách jsou jesuitské.

Václav Durych

Hrstka vzpomínek a také něco o Služebnících

Snad první vzpomínka na mého otce je ta, jak jsme se vzájemně mlátili slunečnicovými stonky na zahrádce našeho domku v Olomouci na Letné. Čekával jsem na otce netrpělivě, až přijde domů na oběd - pracoval tehdy ve vojenské nemocnici v klášteře na Hradisku - a hned, jak otevřel branku zahrádky, začala řežba. Hračky, to však jsou i plačky, a tak po jakémsi otcově obranném úderu jsem se rozbřečel. Ale buď jak buď, přece jen mi tehdy otec poskytl první vojenský výcvik, i když mi tehdy bylo taprve šest let.

Těch několik roků, které otec strávil v Olomouci, byly snad nejšťastnějším obdobím jeho života. Laskdy jsem slyšel, že jakýmsi neznámkem v jeho literární tvorbě bylo narození mé maličkosti v srpnu roku 1930. Na každý pád byla poslední dvacátá a první třicátá léta v otcově životě zcela vyjimečná. Poslední, dvacátá léta, předznamenaná úspěšnými edicemi krátkých próz, Sedmikrásky, Rekviem a Bloudění, přinesla příjemné a radostné starosti. Na první polovinu třicátých let dopadá

stín Paní Anežky Berkové a Písně o růži, ale začíná tu cosi, o čem se mnoho neví a čeho by nikdy nebylo, kdyby otec v té době neměl možnost rýpat se v záhoncích jiřin, kdyby musil žít v tom či onom poschodí ať menšího či většího činžáku. Začal studovat dějiny japonské martyrologie a právě bez tohoto tvrdého, zevrubného studia, které však nemělo trvat déle než do roku 1936, by se nikdy nezrodili "Služebníci". Odstěhováním se z Olomouce v zimě 1936/37 končí pro otce idyla relativního klidu; o svých pražských pobytech otec vždy hovořil v tom smyslu, že mu nikdy nepřinesly ani špetku štěstí. Vždyť už v sedmatřicátém roce onemocněla moje matka rakovinou. Byla operována a podrobila se ozařování radiem, což tehdy byla ještě novinka. Ozařování jí pravděpodobně zachránilo život, zato těžce jí poškodilo nervové dráhy, ovládající její pravou ruku. Ochrnuly jí pesty a ty už se pak nikdy neprobudily k životu.

Předválečné, válečné a také poválečné hrůzy nikdy otci nepřestaly připomínat onu děsivou realitu, o níž tušil, že by sice mohla nastat, spíše však doufal, že ji Bůh nedopustí. Zmýlilo se však mnoho moudřejších hlav.

Otec nepřestal milovat přírodu, procházky turistiku. Pro letní pobyt vybíral místa, která ještě dnes jsou oázami neporušeného půvabu. Ještě před mým narozením a krátce po něm to byla Vanč u Tasova, pak Dobrá Voda u Mrákotína, roku 1937 to byl Kařez u Zbiroha, v létech 1938 a 1939 Schwarzenbegova lovecká bouda Roudné Kaly u Varvažova na Písecku, 1940 a 1941 dvůr Lopatárna u Závišína na Blatensku, roku 1942 a 1943 trávila rodina prázdniny v záměčku Karlov u Čimelic. Koncem války se jezdilo na Štěchovicko a Novostřešcko. Od roku 1947 až do

smrti jezdíval otec do Krompachu v Lužických horách, kde jsem spolu se svou sestrou obsadil dřevěnou chalupu po Němcích.

Ať to bylo kdekoli, nenechal mě otec posedět. Chodilo se na procházky do lesa, na maliny, na červené jahody /!/, na ostružiny. V Krompachu pak na borůvky a na brusinky. Chodilo se i do vzdálenějších lesů, vyhledávaly se čisté rybníky a v neděli se chodilo pravidelně na mši svatou, ať to bylo sebe-dál a po asi sebehorší.

Vstávali jsme ráno v 5 hodin, abychom viděli pasoucí se stádo daněk, chodili jsme Sedláčkovou stezkou podél Otavy a obdivovali jsme lilie zlatohlavé a náprstníky. Posvátným místem jižních Čech byl pro otce Zvíkov, tam jsme byli na výletě několikrát, a třebaže pro osmiletého kluka kouzlo nějakého hradu nemohlo ještě nic znamenat, nemohu na ty výlety zapomenout.

Roku 1946 jsme prázdniny trávili vyjimečně na severní Moravě. I vyjeli jsme si s otcem do Bezkyd a jednoho dne jsme vyrazili na 60 km pěší túru s výstupem na Lysou. Do ubytovny se mi podařilo stěží dolézt, otec se však nikterak nezdál být unavený.

V Praze jsme s otcem upadali do trudnomyslné strnulosti. A snad jsme se oba těšili na další prázdniny.

V prvních letech Protektorátu mě otec vodíval do školy. V Dejvicích Němci zabrali všechny školní budovy a tak se musilo chodit až na Hanspaulku. Hodně často mi chodíval i naproti; bylo střídavé vyučování. Pak jsem začal jezdit do školy do města, a tak jsme jezdili na Městek tramvají. Jezdili jsme sedmičkou, která courala přes Malou Stranu; já jsem brblal, chtělo se mi jezdit rychlejší jedenáctkou, která tehdy měla

tříminutové intervaly, nebo tříadvacítkou. Jen těžko jsem znával otcovy argumenty, že na Malé Straně je na co koukat. Na Příkopech jsme se stavovali v kostele Svatého kříže na otčenáš a zdrávas.

Na mé první prázdniny v jižních Čechách se jelo dvěma auty. Tatrou osmiválcem, kterou vlastnil nápadník jedné z mých sester, a také ještě kašlavou dodávkou, kterou i se šoférem zapůjčil otci Melantrich. Rodinných ranců bylo tuze moc. Dali mi na vybranou, čím chci jet. Dal jsem přednost dodávce a to jen a jen proto, že v ní pojedě otec. Nedokázal jsem zradit svého "Kočičáka", jak jsem otci léta říkával. Přesto si vzpomínám, že mě hodně zbolelo, když kolem nás kdesi za Dobříší zasvištěl auťák, který právem byl idolem všech kluků, a nejen kluků.

Hodně času se mnou otec strávil při lepení známek. Zajímal mě zeměpis a otec tuhle zálibu ve mně rozhojňoval. Toužil jsem po nějaké známce z Grónska; chtěl mi ji sehnat, a i když se mu to nepodařilo, (dodnes ani nevím, zda Grónsko vůbec vydalo své vlastní známky), přece se mi aspoň snažil opatřit nějaké zajímavosti o této zemi. To ovšem bylo z mé strany obtěžování ušlechtilé, daleko více jsem se svého otce naobtěžoval nekonečnými zhovadilostmi, a přesto si nemohu vzpomenout, že bych byl někdy odkázán na místa, kam jsem bezpochyby patřil. A nebylo to jen tím, že jsem byl benjamínkem a následníkem trůnu. Ani mým sestrám se o nic hůře nevedlo. Navždy mi zůstane záhadou, kde otec na všechno bral čas.

Po několik let Protektorátu se marně pokoušel sestrojít a vypočítat trojúhelník, jsou-li udány tři osy jeho úhlů;

dokonce si o tom psal s Jednotou českých matematiků a fyziků v Žitné ulici.

A nepřestával studovat japonské dějiny.

Ve čtyřicátém či v jedenačtyřicátém roce byl povolán opět do činné služby - v Luftschutzu. Působil nejprve v Libni, pak v Kobylisích. "Mého bratránka učil latinu, svému bratrovi Bohuslavovi pomáhal s překládáním.

Je pravda, že za Protektorátu otec nic nového nenapsal - kromě válečného deníčku. "Z růže kvítek" byl napsán ve výše uvedených Roudných Kalech, ještě tedy před válkou. "Duše a hvězda" jakož i "Boží duha" začaly být psány v Krompachu. Snad tedy těch 6 - 8 let byly vskutku oním básnickovým plodným mlčením, o kterém kdysi napsal v eseji "Prakse mlčení".

Je možné si zavzpomínat i na otcovo lékařské umění. Nemohu ovšem posuzovat jeho činnost ve vojenských nemocnicích, ani jeho soukromou zubařskou praxi v Přerově, která prý nebyla úspěšná. Víím jen, že se těšil opravdové vážnosti, že byl obětavý, a že toho znal a uměl jistě tolik, ne-li více, než většina jeho vrstevníků. V Praze působil nejprve na Karlově náměstí a nakonec ve Střešovicích. Zde ho také v roce 1939 zastihlo předčasné penzionování.

Ke krátkému střešovickému působení patří jedna milá vzpomínka na to, jak se otec dovedl spravedlivě rozčílit. Kohosi napadlo, že by se nově postavená střešovická nemocnice mohla pojmenovat na počest prvního presidenta republiky. Stalo se a pak se stalo i další. Kteréhosi rána před nástupem do služby si otec přistavil žebřík k počátku nově instalovaného nápisu, vylezl po něm do poměrně značné výše (to vše v uniformě podplukovníka) a odloupl první písmeno. Pak slezl dolů, důstojně prošel vrátnicí a písmeno M uzamkl do zásuvky svého

stolu. Byl však přitom sledován nic nechápajícími řemeslníky. Ti ho zakrátko požádali, aby jim písmeno vydal. Nestalo se tak a teprve na příkaz pana generála otec šuple otevřel a zkomolený název nemocnice byl opraven.

Na počátku padesátých let se stalo, že otec vážně onemocněl. Zdálo se již, že se nedočká svých 65. narozenin. Silně zhubl, zeslábl; všecko nasvědčovalo tomu, že je to rakovina. Chodil jsem s ním tehdy na Staré Město k jednomu z nejvýznamnějších pražských internistů, Augustinu Kalvodovi. Ten rekovinu nepotvrdil, zato však ani otce, ani mne nepotěšil přísným napomenutím, aby otec chodil tak pomalu a rozšafně, jak chodívalí preláti, "aby mu ani šos kabátu při delším kroku nezavhlál." Že by to tedy bylo srdce, nad tím otec mnoho nakroutil hlavou, ale pak se přece jen svému lékaři odvážil namítnout, že to není od srdce, nýbrž od štítné žlázy. Doktor Kalvoda se začal přít, ale přece jen nakonec dal štítnou žlázu vyšetřit. Otcova diagnóza se potvrdila a po nasazení správné terapie se otec uzdravil za kratičkou dobu. Uzdravil se natolik, že si počátkem roku 1953 troufl přijmout poloviční úvazek střediskového lékaře ORL ve Vršovicích.

I tam byl otec ctěn a vážen. Ve svých 66 letech se však musil pustit do studia již polozapomenuté ušní, nosní a krční medicíny, seděl, četl, vypisoval si poznámky, sestavoval si recepty.

To všecko ovšem otec nedělal z bujnosti, nýbrž jen a jen z kruté bídy, o jejíž podstatě a důsledcích si jen málokdo může udělat správnou představu. Lépe snad o tom pomlčet.

Ale nakonec ještě o Služebnících. Vzpomínám si na jeden z mých rozhovorů s otcem, který jsem si po celý život připomín-

nal. Bylo to v posledním válečném létě roku 1944 na Štěchovic-ku. Připluli jsme sem z Prahy a právě jsme vystoupili z přístavního můstku na břeh. Dívali jsme se za odjíždějícím parníkem.

Na otci jsem velice lpěl a měl jsem o něho strach. Nebylo divu; Němci řádili jako zběsilí, třebaže už byl cítit konec války. Báł jsem se, aby ještě na poslední chvíli si gestapo pro otce nepřišlo. Málo naplat, otec přece jen odmítl německé pozvání k návštěvě hromadných hrobů polských důstojníků v Katynu a na taková odmítnutí, třebaže sebeuctivější, Němci nezapomínali. Dobře jsem si pamatoval, jak Vladislav Vančura odmítl podobné pozvání k návštěvě západního Německa a Rotterdamu, kterou v roce 1940 zorganizoval samotný Reichsminister Dr. Goebbels a které se musili účastnit čeští umělci. Toto odmítnutí prý Vančuru stálo život. Němci byli všechno jiné než hloupí, neuvážliví či zapomnětliví. Mimo ty všechny hrůzy byla matka stále nemocná a vskutku to nebylo jen tak nic. Navíc ještě jedna z mých sester se již pátým rokem potýkala s novými a novými útoky tuberkulózy. Dýchalo se nám špatně a hodně jsem se tehdy namodlil za zdraví a život rodičů.

Zeptal jsem se otce: "Nemáš strach ze smrti? Nebojíš se, že umřeš dřív, než dokončíš všechnu svou práci?"

Otec mi odpověděl zcela jasně a bez pochyb, jako bychom hovořili o nějakých fyzikálních zákonech:

"Nebojím se. Budu žít tak dlouho, dokud nedokončím Služebníky. Tak to mám s Pánem Bohem vyjednáno."

Trochu mě zatrnulo; ptal jsem se samozřejmě, jakým způsobem to má vyjednáno, ale na přesnou otcovu odpověď se už nepamatuji. Zřejmě na tuto otázku mi otec nechtěl či nesměl dát srozu-

mitelnou odpověď. Ať už to byl nějaký sen či zjevení, nezáleží na tom. Zůstává skutečností, že Služebníci neužiteční byli dokončeni koncem roku 1961, (poslední stránka rukopisu je přesně datována), že po dokončení otec nápadně chřadl, všichni jsme cítili, že se blíží konec, a přesto jsme si to nechtěli připustit. Na tomto díle tedy pracoval 30 let a málokomu je dáno pochopit, proč tolik času a síly vyplýval k sepsání díla, které je špatně čtivé, které má sice románovou formu, ale není to román a není to ani kronika. Podle otcových slov je to dílo věnované českému národu, třebaže o Češích a o Čechách se tu hovoří jen velmi málo (pouze v I. kapitole I. dílu). Karel Spinola je snad po matce Čech či Slezan - a právě proto se zdá zcela nepochopitelné, proč tato tetralogie je věnována Čechům. Otec mi také říkal, že se Služebníky pokouší napsat ze zorného úhlu Japonce. Zatím však pro Japonce jsou Služebníci ještě mnohem méně stravitelní než pro nás. Služebníky si stěží zamilují řádoví kněží a bratří: do kožichů tu dostávají všichni, až se z nich práší. Vypadá to tak, že ani světské kněze a církevní hodnostáře kniha příliš nezaujala. První díl, který vyšel před válkou a na začátku války, je jen příslibem čehosi gigantického, o čem bude psáno níže. Díl druhý, třetí a čtvrtý si bohužel mohl přečíst jen velmi málo lidí, ale i tak je ohlas až nestoudně opatrný. Zdá se, že se nikdo nechce utnout.

Mohla by se ovšem položit otázka: Nejsou Služebníci neužiteční projevem jistého uměleckého ochabnutí, tak jak se to stává přemnoha spisovatelům na sklonku jejich života? Možná, že se to tak leckomu jeví a možná i zcela právem, avšak... Přece jen hrstka čtenářů si přečetla v roce 1969 Boží duhu. Ta byla pro-

kazatelně napsána uprostřed onoho "umělecky ochablejšího období". A je ovšem i známo, že leckterí chytří lidé suverénně typují tuto knížečku jako vůbec nejlepší Durychovo dílo.

Ve Služebnících se mnoho mluví o mučení všeho druhu. Nikoli však tím způsobem, který by vyvolával husí kůži, to autor zdaleka nemá v úmyslu.

Ve Služebnících je psáno velmi mnoho o slabostech, nešvarech a též o nenávisti a zlobě jak vysokých církevních hodnostářů, tak i prostých kněží a bratří. Avšak ani žádnou obžalobou Služebníci neměli být a nejsou. Vždyť k tomu účelu by asi autor jen stěží zvolil onen lehký ironický tón. Vždyť je přece dobře známo, jak mistrovsky umí střílet i z těch nejtěžších kusů, pokud je toho třeba.

A tak ze všech těchto skutečností vychází navenek cosi logického, nicméně však děsivého, co se žádnému čtenáři nemůže ani líbit. Jsem přesvědčen, že Služebníci neužiteční jsou básnickou výstrahou, proroctvím, ukázkou, příkladem a také návodem. Čeho a k čemu? Asi tak strašných hrůz, o jakých se ani neodvažujeme snít. Ty hrůzy se zřejmě mají týkat i českého národa. Nelze ovšem odhadnout, kdy nastanou. Jednou však přijdou a možná, že někteří křesťané pak budou volat po radě, jak se mají chovat. Dobrou radu však bude asi těžko vůbec jakkoli zaplatit. Proto si myslím, že Služebníci neužiteční byli věnováni českému národu. Tomu národu, který byl vždy mému otci dražší než cokoli na tomto světě.

Dne 26. srpna 1986

Eva Kantůrková

Vznešenost v Čechách

Letošního prosince by se dožil sta let Jaroslav Durych, velká postava české kultury první poloviny dvacátého století, spisovatel, o němž, domnívám se, se toho v dnešních reálných Čechách moc neví. Na jeho počest i památku, ale zejména, aby oživil Durychovy společensko-politické názory, jeho vybavení mravní a filosofické, uspořádal Ladislav Jehlička, Durychův ctitel a pamětník, sborník ze spisovatelových textů.^{X/} Durych byl od dvacátých let do konce První republiky jestli ne hlavou, tak aspoň duchovním inspirátorem bojovné skupiny katolických integralistů a v bojovně katolickém programu se sám věnoval dvěma časopisům, ve dvacátých letech Rozmachu a koncem třicátých let Obnově; z obou čerpá i Jehlička do Durychova sborníku.

Názorové okruhy, které pořadatel volí, jsou zhruba tři - Durychovo katolictví, Durychův pojem národa a Durychovo spisovatelství. Časopisy jsou těžko přístupné, ale z Durychových i literárních děl můžeme odvodit, že tyto tři okruhy i spisovatele zajímaly nejvíc; a z jeho myšlenek též nejvíc zajímají nac. Úroveň textů ve sborníku není rovnocenná, vedle textů zásadních a až programových (Svět Karla Čapka, Rozmach 1927; Český pomník (Dobrý voják Švejk), Rozmach 1927; O jedné koruně, Obnova 1937, Svatováclavská koruna, Obnova 1937; Bílá Hora, Obnova 1937; ale zejména Češství v Evropě, Listy pro umění a kritiku 1935) jsou vybrány i články příložitostné, a to zejména z prvního ročníku Obnovy v roce 1937, do níž psal Durych týdně; sborník obsahuje i slavný Durychův úvodník Staroměstský rynek z roku 1923, pro nějž musel Durych odejít

z Lidových listů. Vstupním esejem sborníku je spisovatelův vynikající text z roku 1924 v Rozmachu o sobě samém, Jaroslav Durych: Jaroslav Durych jako literár, jako politik a jako člověk, stať napsaná ve třetí osobě. Najde se v Čechách velice málo autorů, schopných bez kazu podat vlastní obraz, z textů, které jsem četla v poslední době, se mi z Durychových současníků tak jevil Ferdinand Peroutka a Jan Čep, z našich časů Jiří Kolář a Jaroslav Seifert. Jaroslav Durych, jak jinak,

---

X/ Jaroslav Durych: 100. výročí básníkovy narození 2. prosince 1886, samizdat, 189, str. A 4, Praha, 1986.

stíhá Jaroslava Durycha sžíravým sarkasmem, nitku na něm nenechá, ale protože je veliký autor a umí vládnout ne jedním vyprávěcím plánem, ne dvěma, ale hned několika naráz, užitá třetí osoba převrací podtext dvojnásobně ve významový opak, čtenář zažije potěšení i úžas a Durychova osobnost se před ním i na malé ploše zaskví složitostí a významností. V článkách ke dni ale Durych tento lesk ztrácí, jako asi každý spisovatel, chtějící se věnovat povrchnosti každodenní novinařiny; ale je dobře, že ve sborníku je obojí, lesk vydává svůj třpyt právě v sousedství šedi.

Durychovy texty jsou v Jehličkově sborníku olemovány úvodní studií Leopolda Vrly Durychova kouzelná lampa, podávající přehled Durychova literárního díla i jeho ohlasu v různých dobách, dále článkem Timothea Vodičky z roku 1936, otištěném v časopise Řád k Durychovým padesátým narozeninám a vyzdvihujícím Durychovo katolictví; v témže duchu napsal vzpomínkovou stať na závěr i pořadatel sborníku Ladislav Jehlička. Každý jistě máme právo na vlastní výklad osobností, které obdivujeme, recenzent, ale dou-

fá, že to i dokáže, že hlavní zásluhou Jehličkovou o naši znalost Durycha není tento článek, ale to, že se rozhodl sborník uspořádat. Z technického vybavení sborníku chybí plynulé stránkování a obsah, laskavý čtenář si je jistě doplní sám, jen by se přimlouval, aby u tohoto důležitého edičního počínu byl při opisování i tento technický požadavek respektován.

Téma Jaroslava Durycha - jak o tom svědčí i sborník - je taky téma osamělosti v Čechách. Téma trpké i provokující, trpké nejen pro jeho nositele, ale i pro nás, a provokující nejen jeho nositele, ale i nás; což též dokazuje Jehličkův sborník. Recenzent se jistě musí optat po původu tohoto osamění, a horlivý katolík i horlivý protikatolík svorně vyhrknou, že to bylo Durychovo integrální katolictví. Horlivost ale není tvůrcem celistvé myšlenky, horlivost se zmůže leda na názor, což je v Durychově případě málo. Jiným takovým horlivým názorem je, že příčinou Durychovy osamělosti byla zpupnost, vystavovačnost, "durychovská póza", jak se zvyklo říkat, záměrná provokativnost, zkrátka exhibicionismus. I kdybychom na povrchu děje tento důvod nalézali, podstatou Durychovy osamělosti v Čechách nebyl; to už spíš jejím následkem. Durych byl osamělý, své osamělosti si byl vědom a až vyzývavě jí pěstoval, protože byl člověkem se smyslem pro vznešenost. A vznešenost v Čechách? Nejen po pádu Rakouska, už dávno předtím si Čech spíš řekne, že jsme lidoví, demokratičtí, praktičtí, přizná, že i vychytralí, pragmatičtí - ale vznešení? Vznešenost je v obecných Čechách držena spíš za cosi nezpůsobilého, nenáležitého, nevlastního, až skoro směšného, něco na hranici bláznoství, vlastnost odmítaná, vymycovaná; v Čechách se tiše na klopě nosí malost, plebejskost, nicotnost, a to i těmi dokonce, kteří se těmto vlastnostem vysmívají. Skutečně se nad ně povznést dokáže málokdo; ne-

boť správný Čech, když už má plebejský původ, tak se jím aspoň pyšní; nebo jej nanejvýš zesměšní. Durych ale vědomě šel kudysí mimo a - právě jako Čech - budoval na vznešenosti pojetí světa a věcí lidských; a velice nesmiřitelně se v tom vyhraňoval na svých antipódech. Oba zmíněné články, ten o Švejkovi i ten o světě Karla Čapka, jsou právě o tom.

O Švejkovi jako národním pomníku píše Durych s dobře rozpoznatelnou štitivostí. Je to v roce sedmadvacátém, je mu čtyřicet let a nezískal ještě výrazné literární jméno; Švejk v té době vyšel německy a vyvolal úspěch, který se promítl zpátky do Čech a zdejší literární kritiky. Postavou Švejka, jak se Durych domnívá, byl světu předložen obraz české národy: vychytralý blb. Používá obrazu Williho Haase, který přirovnal Švejka k Sanchu Panzovi, ale bez dona Quijota; Švejk Haasovi vyjadřuje, co je "lid", dokonce lid ve slovanském pojmu toho slova; nachází srovnání s Točtého Kutuzovem proti francouzsky intelektuálnímu Napoleonovi. Durych si postřeh vybírá jako odrazový můstek pro postižení vážného, nikoli haškovsky humorného smyslu Švejka: "Jako by válka byla rozhraním dvou věků; středověk se prodlužuje až do světové války a teprve světová válka... otvírá lidstvu věk nový, věk svobody a demokracie. Zanikají staleté říše a tradice, orientace lidstva se od základu mění, člověk se zbavuje jha všech sugescí, odvrhuje fikce, a buduje nové konkrétní řády na holé a drsné skutečnosti. Nová doba už nemá místa pro výstřelky ducha, leda ve svém humoru. To, co stará doba považovala za svou chloubu, stává se již jen komickou dekorací historických vzpomínek. Proti násilí jednotlivců se vzpříčila síla lidu, o kterou si i nejhouževnatější uchvatitel rozbije hlavu. Tato síla lidu se drží země,

hmoty, smyslu a reality; nedá se již zmásti výmluvností a estétstvím."

Čtenáře však, který bude obdivovat přesnost Durychova soudu, musím upozornit, že to, co bylo právě citováno, bylo v jeho pojetí současně nejhorším pohaněním. A Durych pohoršeně cituje ze Švejka antireligiózní pasáže, zejména ty o feldkurátu Katzovi, a i to, co Hašek napsal o Durychově oblíbeném svatém Vojtěchovi - "kterému přezdělali "svatý", ale který "byl obyčejný loupežník." A jako nejdopudivější místo, vyvracející zastaralou sugesci hesla, že je sladké a čestné zemřít pro vlast, vybere Švejkovo vyprávění, jak jeden, kterež ležel na dekungu a měl utrženou půlku hlavy, se podělal do kalhot, a krev a lejno a mozek pak ležely v useknuté půlce lebky v jednom. "Tím je obratně vysvětleno," napíše Durych, "jak lidé, kteří umírají v boji sami jsou hodni toho, aby si do svých vlastních lebek nadělali". Kniha, píše Durych, je "oslavou české houževnatosti a tvrdošíjnosti v ulejšvácí" a ústy Švejka "se vlastně celý národ brání proti nebezpečí, že by mu bylo odňato privilegium" - být uznán notorickým blbem. Doznáním, že je opravdový blbec, ne nějaký simulant blbství, "národ určuje své cesty a prezentuje se jako nositel míru a pokoje, jako tajný nepřítel všech nerovností a služebností, jako nejzralejší demokracie, která může sloužit za příklad celému světu." Ve Švejkovi se bude národ "vidět jako v zrcadle, půjde kolem něho, bude se z něho učit a podle něho hodnotit vše, s čím se setkává, zvláště všecky povinnosti... bude v něm vidět i své pravé, přirozené a příznivé niveau, svou oslavu a čest. Vychovatelská cena díla je nedozírná," napsal Durych v krutém posměchu.

Štítivost k Haškovi a Švejkovi je u Durycha nasnadě; dráždí jej nejen postava Švejka samotného, ona generální likvidace všeho, co se zvalo i bylo ušlechtilým, vznešeným, dráždí jej nejen úspěch knihy a její oslavování literární kritikou; Durych přece sám taky prožil válečná léta na frontě, jako vojenský lékař poznal válečné zlo a sám také o válce napsal. Válku jistě prožíval docela jinak než Hašek, ale jeho literární ztvárnění válečných zážitků bylo předem podpopáno. Čech v rakouské armádě - zde se každá velikost zvrta. Jsme povětšinou vychováni v ustáleném mínění, že geniálněji, nežli zrovna Švejkem, se v Čechách i obecně lidský odpor k válce vyjádřit nedá; ta válka nebyla česká, byla rakouská, nebyla za naši samostatnost, byla za císaře pána; a jeho roddinů. Čech ji může jenom zešvejkovat. A že se tím něco v národní povaze kazí? Ztrácí? Že se do povahy něco infikuje. Tady je laciné odmítnout Durycha jako pouze pózovacího hidalga, bičujícího národ; napadalo mě nad jeho článkem o Švejkovi, že o první válce existují i jiné slavné romány, v nichž mužnost a čest nemusely být odhozeny do haraburdí, přestože válku odmítly: Remarqueův Na západní frontě klid a Barbussův Oheň. V nich se také lidské dostává do konfliktu s válečným, válkou je tu ale dáván v potaz pouze "státní" zájem, nikoli osobní nebo národní, ty tu zůstávají ušetřeny. A bylo by asi nejenom zajímavé ozkoušet si tu jinou národní možnost, než je Haškova, a oživit znalost Durychovy knížky Okamžiky válečných let; možná že by se i Švejk ocitl v objektivnější pozici i jako obraz národního milieu, že někdo nebyl ve své době prorokem, ještě nemusí znamenat, že nevyjadřoval i ve své osobě něco podstatného, překrytého.

Jestli je výpad proti švejkovsky novodobé podobě chámství přímým a ničím neokrášleným odmítnutím, Durychův zápas se světem Karla Čapka takto jednoduchý není. Karel Čapek je velký spisovatel, jemný pán a vlivný pán a světově proslulý džentlmen; a Jaroslav Durych je svým textem všem těmto přívlastkům práv; jeho útok je ale stejně nemilosrdný. Že je to slovo vážné, dokazuje Čapkova veřejná a trochu i bezmocná odpověď, kterou taky Jehlička do sborníku zařadil. Jaroslav Durych svůj výpad založil na chvále: Karel Čapek je tak chválen, že ve své odpovědi neví studem, kudy kam. Durych tu opět skvěle zvládá vícevýznamovost textu; kdežto však v eseji o Jaroslavu Durychovi Durycha zlehčuje a haní, aby o něm mohl bez úrazu nevkusností napsat pravdu, Karla Čapka ~~xx~~ chválí, aby před světem rozbil Čapkovi glorifikaci malosti a zřeknutí se víry v Absolutno ve jménu pragmatické služby lidské přirozenosti. Durych ukazuje, jak Karel Čapek ničí absolutního Boha elegantně, džentlmensky, jemně, estétsky, svým velkým uměním; jako spisovateli mu nelze nic vytknout - až na to, že hubí vznešené transcendentno. "Mnozí filosofové přemáhali absolutno filosoficky; nemělo to však dostatečnou a trvalou přesvědčivost. Karel Čapek je přemohl umělecky; přiblížil je k člověku, ukázal mu je v lidských poměrech; ukázal, že absolutno, tváří v tvář člověku, jest právě tak vývojové, relativní a grotékní jako člověk, že absolutno má též lidskou nedokonalost, omezenost, ubohost a směšnost, ba že může býti i inferiornější než lidský tvor; že člověk je vlastně víc než ono." - "V RUR přemohl Karel Čapek náboženství tím, že ve své fabuli v matematické hypotéze konstruoval výrobu lidí a organického života;

vyrazil tím mystickému stvořiteli dílo z rukou. V Továrně na Absolutno ukázal Bohu, že Ho lze také vyrábět továrně, a to tak, aby mohl být racionálněji zužitkován než ve své mystické ~~podstatě~~ formě... Ale ukázal i nebezpečnost takových podniků. Není to Bůh, co je nebezpečno lidem, ale jest to vlastní lidská neopatrnost a nerozvážnost, která si fabrikuje příliš mnoho Boha, více než může zužitkovat... Ale zase tu pomáhá to nejvyšší, co existuje v podstatě, a v pravdě: příroda a život. Ty pomáhají absolutno utlouci a lidstvo zachránit, aby mohlo posléze v tichém usmíření znovu zasednout k hanáckému zeli... Karel Čapek paroduje a karikuje Boha způsobem téměř neodolatelným. Ale vždy zůstává korektním gentlemanem, který se vysměívá pohoršení a nerad zarmucuje."

Banalizace Boha ústí přímo v banalizaci světa, a když sesadil s trůnu vznešeného Boha, Karel Čapek nemůže jinak než posadit na něj malého člověka. Jaroslav Durych takto pokračuje ve své chvále: v Čapkově světě "je altruistická pomoc, ctí se v něm příroda, věří se v něm život jako v moc a hodnotu absolutní; lidem se v něm odpouštějí, přehlížejí a zapomínají jejich zlé, ubohé a škodlivé vlastnosti a činy, přechází se přes ně s humorem, dopřává se jim, pokud lze, ukájení jejich malých potřeb s určitou blahosklonností, s níž Čapek ty jejich drobné potřeby povznáší a staví do ušlechtilějšího světla. Vede lidi střední cestou dobra k reální soudržnosti, spolupráci a pokoji, když byl předtím zahnal či naučil zahánět příšery, které otravovaly duši a tím ničily tělo. Působí svou sugescí na lidi, aby si odvykali všelike nemírnosti a přílišnosti, aby stavěli na základech zlatého rozumu a praktické účelnosti. Umí tyto věci glorifikovat až i s jakousi vřelostí a jímavostí. Karel Čapek

je velký a praktický učitel... Reprezentuje dnes vrchol a definitivní vývojovou zralost české státní kultury a tradice všeho novověkého českého snažení." Tak se umí největší pochvala stát největší pohanou, podle toho, na jakém úhlu kdo stojí. V jednom roce se Jaroslav Durych postavil dvěma vítězícím tendencím: oslavě chámství a oslavě malosti. S demokratizací banalizace výkladu věcí ovládla svět. Čapkovy malé lidské a malé české, vyjádřené svrchovaným uměleckým výrazem, se střetá s Durychovým osamoceným smyslem pro vznešené.

Durychova vznešenost nemá tedy základ v ničem menším, nežli v tíhnutí k absolutnu; v Bohu. Durych jmenovitě odmítá voltairiánství, pokrok, osvícenství, liberalismus, o komunismu vůbec nemluvě, staví na jiných základech, než je hmotařské a pragmatické směřování soudobého světa. Zvláštní je, že jeho tíhnutí k transcendentnu v celém dosahu ocenil mezi kritiky snad jediný Václavek. Durych postihl, ale nemá rád českou severskou střízlivost, lituje, že českou povahu nezasáhla renesance, sice zkažená, ale taky plná vášní a velkých činů. Vábí ho ne Paříž, ne New York, ale Itálie a Španělsko. Španělsko ovšem svatě Terezie, jejíž Výkřiky přeložil do češtiny, Španělsko povstalců proti rudé republice. A co v Čechách nenachází v pokrokářstvím a planým vlastenčením prolezlé přítomnosti, k tomu se obrací do minula: tam planou velké vášně a září velké a tragické činy, tam lze najít velké povahy. Že napsal valdštejnskou trilogii a pak čtyřdílnou misionářskou epopej o katolických mučednících za víru v Japonsku, je výrazem tohoto niterného směřování: vyjádřit v životech lidí Boha. A není bez souvislosti fakt, že Bloudění začíná popravou na Staroměstském náměstí a Služebníci neužiteční končí hromadnou popravou jezuitů v Nagasaki v roce 1622. Jak da-

leko dovede Durych sáhnout od Čech, aby vzklenu! přirovnání!
A - málo platné - jgak je při své důkladnosti objevitelský!

Je ale českým spisovatelem v Čechách mezi dvěma válkami a je to člověk vroucí, miluje svou zem i český národ, cítí se být jeho pevnou součástí, víc, cítí se být jeho prvorozeným synem, udělal taky kus práce pro národní jazyk - a tudíž pozvedá do vysoka i pojem národa. Jak ale národu vštípit, když je zobrazován, veden a vychováván tak nevznešeně, že je národem královským? Jak konkrétně pozdvihnout pojem národa k božím metám, když rakouská monarchie je rozmetaná a v dané současnosti není po ruce než demokratismus a žádný vznešený řád? Ó nikoli, ten řád tu je, ta tradice, ta velikost, to prvorozenství! Je to katolictví. Katolictví je Durychovi konkrétním zdrojem vznešenosti, Durych je vyzvedá ve vědomém vzdoru, takovém, že se až ocitá na vyzývavé výspě, ve vzdorovitém koutě: protože národ se v té době cítí jinak. O to je Durychovo katolictví pyšnější, vysta vovačnějším, bojovnějším, že republika je pocítována jako náprava Bílé Hory, že se s odporem k habsburství zvedl i odpor k Římu; svržení Mariánského sloupu jako výraz osvobození od následků bělohorské porážky Durych pokrokařským Čechům nemůže prominout. A svoje dilema být součástí národa, rozdíraného dvěma ~~protikřesťanskými~~ protikatolickými ostny, upálením Jana Husa a pobělohorskou násilnou rekatolizací, a být vřelým katolíkem, si Durych vyřeší rázným myšlenkovým řezem: jen to je pro národ dobré a vznešené, co je katolické. A nahazuje udičky do národního minula úplně jinam, než to činí oficiální mínění a převládající názor. Ne Hus, ne Havlíček, ne husotství, ale svatý Václav, svatý Vojtěch a - katolické bělohorské vítězství. "Poněvadž v této zemi nejsme ani cizinci ani levobočky, nýbrž

vlastními syny a zákonitými dědici těch, kteří od úsvitu dějin po staletí tvořili tento národ a jeho dějiny, pilně a věrně střežíce poklad víry katolické, máme svatou a nezadatelnou povinnost chrániti jak jejich odkaz, tak i své dědictví a své právo," zahajuje Durych vznešeným jazykem úvodník v Obnově k výročí bělohorské bitvy, nazvaný Bílá Hora. "My jsme vlastními dědici této země, neboť my vyznáváme katolickou víru." "Věrný jest Bůh: Vytrhl z ponížení svůj lid a zjevil svou sílu. Přes tři sta let už se raduje země z porážky nepřátel víry na Bílé Hoře." "Čím tedy bychom byli bez Bílé Hory? Byli bychom vůbec?" "Přijímáme tento den do svého kalendáře jako den slavný. Činíme to dobrým právem jako potomci a dědicové těch, kteří vedli tento národ od úsvitu křesťanství." "Každému to, co mu patří! Kdo tedy byl poražen na Bílé Hoře, ať želí! My jsme to nebyli. My se k tomuto dni hlásíme vděčně a hrdě. Byl to den našeho osvobození, byl to den osvobození prvorozených a pravých synů tohoto národa." Hle konfesijnost! Dvě konfese se drží v Čechách za pačesy, a nepustily se do dnešního dne. Spor však, který Durych v českém prostředí vede, onen spor vyjádřený odmítnutím Švejka a kritikou pragmatického Čapka, není jenom sporem konfesijním. Pojmy však a ani zkušenost nejsou natolik vyvržené, aby Durychovi samému dovolily postřehnout ten rozdíl, kdy uhnízduje v Čechách vznešenost Boží, kdy se bije pod plácavým stranickým praporem; tím druhým způsobem Durych spíš upadá do dilematu daleko hlubšího: plochá konfesijnost mu zastře skutečný zdroj možné vznešenosti, vysoký obraz Boha. Durychovo katolictví v tomto výkladu svědčí potom spíše proti sobě.

Píše-li Durych o české koruně, zastavme se u těch dvou trnů, které do ní katolictví vsadilo. Jehlička - a s chutí! - cituje

ve svém doslovu Durychův soud o Janu Husovi. "Hus byl kacír a jeho homilie jsou duchamorné a jalové, pravá četba pro odsouzence, ale snad přece ve skutečnosti nebyl takovou nestvůrou, jakou z něj udělali moderní pokrokáři." A dost. Tím je Hus vyřízen. Ve stranickém boji po takových pár pádných větách stoupenec třeští nadšením a protivník šílí vztekem. Z části Durycha omlouvá, že citát je součástí článku Staroměstský rynek, výkřiku Durychovy nevole nad svržením mariánského sloupu a postavením Husova pomníku; to první s Durychem sdílí každý kulturní člověk; to druhé se podobá způsobu pokrokářů. Husův pomník, jemuž Durych prorokoval svržení, už dneska nikomu nevadí ani existencí, ani výtvarnou podobou; v srpnu osmašedesátého byl i pomník Václavův, i pomník Husův azylem mladých demonstrantů, oba, svatý Václav i Jan Hus jim byli dobrou národní tradicí. Pokud jde o Husova kázání, některá nejsou tak moc vydařená, jiná jsou vynikající, Hus je ovšem i v nich poplatný dobovému scholastickému dokazování, které je pro nás nudné, za jeho časů to ale byl způsob pravověrně katolický. Jinak po Husovi zůstalo obrovské literární dílo, Durych sám si v něm mohl ověřit, jak dalece z něj udělali nebo neudělali pokrokáři nestvůru. A Husovy kostnické dopisy, kdyby o Husovi uvažoval opravdu vznešeně a v duchu božím, by mohl ocenit právě Durych.

A přece! A přece existuje i jiná možnost, než Durycha prezentovat jen jako zaslepeného konfesijníka. Když čtete Jehličkův výbor, jako byste četli Durychy dva: jednoho s vysokým myšlením, druhého lámajícího vznešenost přes koleno; jednoho "poutníka k Absolutnu", jak ho nazval Bedřich Václavek, druhého ploše křiklavého katolíka. Tato dvojí podoba

doléhá na čtenáře až naléhavou tragikou: Durych sám takto řezem rozdělitelný není; a katolictví de svou podstatou poutí k Absolutnu. To dějiny, činnost lidská, nám ustavičně způsobují to zmatení; je těžké vždy dobře rozpoznat, co v dějinách - řečeno Durychovým jazykem - boží dílo je a co jím není. Na skutečně vysoký post, z něhož by obhlédl český národ v dějinách Evropy, vystoupil Durych esejem Češství v Evropě. V něm moudře a až do našeho daleka jasnozřivě obsáhl "českou otázku", a husitství si na jeho smyslu pro vznešené vyloudilo takovéto ocenění: "bylo jediným opravdovým reformačním hnutím a český národ byl jediným národem v Evropě, který proti sobě vynutil křížácké výpravy. Až do odpadu Anglie byl hlavní oporou reformace německé, která sama o sobě neměla valného dechu a udržela se jen politicky. V myšlenkové a mravní soutěži v tomto směru byl český národ Němcům spíše učitelem než žákem." Ani slovo zde nemíní Durych ironicky.

Hlavní kámen názorového úrazu ale přece jen není vzdálené husitství, nýbrž Bílá Hora, a i tady Durych kolísá mezi konfesijní agitkou a skutečně velkým pojetím smyslu těch událostí až i pro nás. V tomže eseji, když vylicí postavení Čechů v Evropě, národa, "který vlastní silou dějiny tvořiti nemohl," ale "rozhodoval nejednou o jejím osudu při rovnováze sil", protože "kdo měl Čechy, nemusil proto vždy zvítězit, nemusel se však nikdy bát rozhodné porážky" - napíše: "Proto například rekatolizace Čech byla a jest nejdůležitějším procesem v dějinách Evropy a rovněž tak důležitým procesem bylo by její odčinění, které by jistě nahradilo všechny oběti těm, kdo na tom mají zájem."

(Podtrženo E.K.). Neříká sice, co si pod odčiněním představuje, ale i tak je to vysoce vedený názor, daleko převyšující mstivé

výkřiky "my poraženi nebyli, ať lituje bělohorské porážky, kdo poražen byl." Národ tu líčí jako "ne sice základní, ale zato zkušební kámen evropské jak politiky, tak kultury, jež na něm od počátku spolehlivě zkoušely jak ostrží vtípu, tak ostrží meče". To je úvaha vznešená; dopracoval se v ní pro národ pojetí svobody, které o třicet let později formuluje Jan Patočka pro jednotlivce. Takto se vidět, to může národ vyrůst; mstivým přihlášením se k bělohorskému katolickému vítězství však už ale národ není ozkušován jako kámen, to je národ polcen.

Toto polcení povrchním konfesijnictvím trvá až do našich dějin. V Čechách se nenašla politická osobnost, která by dokázala říct, že "Paříž stojí na mši". Že národ je víc než stranické spory, i že křesťanství je jedno a různé jsou jen způsoby víry. I Masaryk budoval svou pozici na konfesijním stranictví. Pro národ léčivě promluvil až po letech kardinál Josef Beran na II. Vatikánském koncilu. "Tak se zdá," řekl, "že i v mé vlasti katolická církev dnes bolestně odpykává poklesky a hříchy, které byly v minulosti jejím jménem spáchány proti svobodě svědomí, jako bylo v XV. století upálení kněze Jana Husa nebo v XVII. století vnější donucení velké části českého národa, aby zase přijala katolickou víru podle zásady "cuius regio - eius religio"... Světská moc, i když chce sloužit katolické církvi nebo to aspoň předstírá, ve skutečnosti takovými činy způsobuje trvalou skrytou ránu v srdci národa." Že to zdaleka není obecně přijímaná a zastávaná myšlenková pozice, dokazují i nejnovější spory o "českou otázku", kdy se okamžitě proti sobě vyhraní dvě stanoviska, pruhusitské a katolické, bělohorských poražených a vítě-

zů. Dokonce ani ten Hus není v českém historickém písemnictví zpracován objektivně, ale buď ze stanoviska katolického, nebo reformačního; a neutichá starý spor, zda byl kacíř nebo nebyl, jako by se od zmatečného soudního výroku koncilu měla odvozovat česká současnost.

V časopise Prostor, který vychází velice skrytě v Hradci Králové, v jeho sedmém čísle, je otištěn článek Ferdyše Smoly o Čechách, katolicích a protestantech, a o dějinách; je to polemika se známým esejem paní profesorky Komárkové, s jejím příspěvkem do sporu "právo na dějiny"; Smolovo zamyšlení se pohybuje na rozhraní protestantismu a katolicismu, autor se prezentuje jako katolík a v podstatě vytýká Boženě Komárkové neobjektivní konfesijnost evangelickou. Úvaha, kriticky spravedlivá k dnešním bojovným katolíkům, které přirovnává právě k durychovským hidalgům, vrcholí doznáním viny za násilnou rekatolizaci; za pseudonymem ukrytý katolík prosí paní profesorku za odpuštění. Durychův recenzent, jehož se tyto konfesijní spory týkají jen nepřímo jako příslušníka téhož národa, je těmi slovy dojat, ostře vnímá jejich krásu i křesťanskost - a současně ho nad nimi napadá, jak úžasná dokáže být konfesijní zahleděnost do sebe. Vina? Odpuštění? Nikdo menší než Josef Pekař popsal to dvojí strašlivé pobělohorské vyvlastnění, vyvlastnění, které šlo národu až na kost a daleko převýšilo vyvlastnění církve, které provedla husitská revoluce. Nátody dlouho a těžce tvoří nositele své vznešenosti, Čechům to trvalo taky století, a ztratili je za pár let. A kdo by tady měl prosit za odpuštění? Pan Rudolf Habsburský? Návraty do historie, vmýšlení se do smyslu českých a jiných otázek, hledání smyslu čehokoli není věcí odhalování a odčiňování nějakých vin. Je to věcí našeho nahlédnutí, poznání, poučení. A když se o Bílé Hoře a jejím následku píše jako o násilné rekatolizaci, je to jen velice cudný název pro to, co se tenkrát skutečně stalo

je to jen velice cudný název pro to, co se tenkrát skutečně stalo. Sama rekatolizace by národu zas tak neuškodila, jak si myslí nekatolíci - kdyby skutečně byla vtažením národa do kultury baroka, jak to líčí katolíci; ono ale nebylo koho vtahovat. Pahýlu národa, který tu zbyl, po třicetileté válce a po následcích habsbursko-katolického vítězství, je skutečně velkolepost baroka odlehlá. Češi ji mohli zopakovat jen na průčelích svých venkovských statků a na sochách Janů Nepomuckých na můstcích přes potoky svých luk. Nositel vznešenosti byl odňat. Od Durycha bylo skutečně blouznivé vydupávat vznešenost tam, kde habsburská msta ponechala jen selský pahýl; a národ začal znovutvořit svoji vznešenost v době, která mu byla dána k dispozici, v onom osvíceneckém a pokrokářském devatenáctém století, tvořil ji z Máchů, Němcových, Havlíčků, Masaryků - a taky z Jaroslava Durycha. Ten tím, že se ji neustále pokoušel stvářet ve vlastním obraze českých dějin, v důrazu na mužnost, na svébytnost, na niternost, odčiňoval katolický podíl na pobělohorských národních ztrátách.

V úvodní studii sborníku Leopold Vrla lehce naznačí, že "není bez zajímavosti, že Durych nechává dvakrát Andělku a Jiřího číst slova J.A. Komenského". To není jen zajímavost Bloudění, to je jeden z klíčů k Durychovi. Umělec je v Durychovi neskonalé větší, než agitační úvodníkář, pravda umění lehce vystoupí z malých bot ploché stranickosti: ke konci Bloudění - ostatně jednoho z největších českých románů - nechává Durych Andělku, spanilý obraz durychovského ženství a zjemnělé katolické nábožnosti, Španělku, která si přišla do Čech pro svůj osud, nalézt v obsazeném stavení rukopis Komenského Labyrintu světa; Andělka z něj čte Jiřímu, své osudové lásce, svému křesťanskému poslání, zprvu pážeti a obdivovateli Zimní královny,

nyní osobnímu služebníkovi Valdštejnovu až do té smrti, tuto pasáž: "Vadí-li se a táhají mocní světa o koruny a sceptra, z čehož krve prolití a zhouby krajin a zemí povstávají, ani o to se sám v sobě netroudí osvícený křesťan: mysle, že málo nebo nic nezáleží, kdo světem vládne." V ději knihy je to jedno z vrcholových míst, Durychovo umělecké vidění rozžehuje vznešenost božské jiskry a prosvěcuje všechny: španělskou katoličku čtoucí z českého bratra své bloudící lásce v tom strašném čase bojů všech proti všem, bojů o český prostor, jazýček evropských mocenských vah. Labyrint světa dokončil Komenský v roce 1623 v bratrském úkrytu a že jej Durych nechal Andělku nalézt a číst, není jen efektní nápad; v Durychově světě má protnutí osudu Andělčina s rukopisem českého bratra stejně tak dalekosáhlou spojitost, jako Durychovo rozhodnutí proti popravě 1620 v Praze literárně vztýčit tu v Nagasaki roku 1622; a jezuita Karel Spinola, polo Ital, polo Čech, umučený misionář, svorníková postava Služebníků neužitečných, je Andělčiným katolickým bratrem. A recenzent si troufá domnívat se, že chce-li někdo studovat a nahlédnout vnitřní konfliktnost češství, tak nejvíc mu poví ne Švejk, který je považován za velice českého, a taky ne Čapek, který nejbolavější hroty češství spíše ulamoval, ale právě tento Durych, který se nebojí vášní a krve, neštítí se konfliktů, nečelí velkým věcem ironií nebo posměchem, ale vždy chytá býka za rohy. Nebyl křivým zrcadlem jako Hašek, ani sklem, po němž všechna špína sklouzne, jako Čapek. nastavoval svá vlastní záda jako zkušební kámen.

Texty Jehličkova sborníku končí nejzazším datem v roce 1937; Jaroslav Durych pak prožil druhou republiku, okupaci, válku, další revoluci, v roce 1955 dopsal své poslední dílo,

Boží duhu. Ke konci šedesátých let byl i trochu vydáván. Umřel v šestasedmdesáti letech v roce 1962. Celá ta léta si něco myslel, něco ho trápilo. Ze svojí moudré zralosti dost vyjádřil Boží duhou. V předsázce sborníku zveřejnil Ladislav Jehlička kratičký dopis Josefa Kostohryze. "Milý Jehlo," píše básník k Durychovu výročí stému, "to se ti povedlo! Nedávno přece seděl v našem ,salónu' v Příčné ulici a jako obvykle ,vážil slovo', střídme ubíral a potom ještě tři čtvrtiny zamlčel z toho, co by snad pustil přes rty, kdyby to nebyl on ...". Z těch vět na mě dýchl celý tragismus i velikost oné vzdorné české mysli, lidí, kteří si na bedra naloží celé dějiny, není v Čechách tak mnoho.

Červenec 1986

Ladislav Jehlička

Ještě o Jaroslavu Durychovi

V článku k padesátinám Jaroslava Durycha (Akord) napsal Bedřich Fučík polovážně (vzhledem k Durychovi), poloironicky (vzhledem k jeho nepřátelům): "Plete všechno dohromady, náboženství se sociálními otázkami, básně s politikou. Nebýt jeho básnickosti, nebylo by vysvětlení." Tady se ovšem Bedřich Fučík, literární kritik, který sám sebe pokládal především za organizátora a svou spisovatelskou činnost měl víceméně za okrajovou záležitost - jeho zásluhy o organizaci nakladatelství Melantrich i Vyšehrad zůstanou také nezapomenutelné - tady se ovšem mýlí, hledá-li vysvětlení v Durychově básnickosti. Právý opak je pravdou. Kořeny celé Durychovy činnosti jsou jinde. Jsou ve slovech, která Durych napsal ve "Vahách života a umění.": ... někdy před rokem 1912 se svěřil (Durych, tehdy ještě medik, pozn. pis.) svému nejlepšímu příteli Jaroslavu Voráčovi, že mu nezbývá nic jiného než úplně se oddati katolické církvi, k níž měl dosud vztah mladicky neustálený a nepřesný. Na pochyby Voráčovy byl odpovědí "jen vnitřní úsměv a přesvědčení, že tedy tím spíše opravdu nic jiného nezbývá..." Láska se probouzí častokrát až tenkrát, když osoba nebo věc hodná lásky se octne v protivenství". Vysvětlení není tedy v básnickosti, ale v bytostné potřebě služby. Katolické církvi sloužil Durych od té chvíle cele a bez výhrad. Proto psal o všem možném, vydal např. také útlou knížku "Katechismus práce" - jde o práci, nikoli o náboženství nebo práci náboženskou. Mohou dokonce být dohady - a jistě oprávněné - zda tato služba Durychově básnickosti neublížila. V tom je rozdíl mezi Durychem a např. rozhodnými katolíky Janem Čepem nebo Janem Zahradníčkem; pro ně právě vrchol služby (jaksi sa-

mozřejmě) nebyly v samotné službě, ale v jejich básnickém díle. Není to patrně u nás případ ojedinělý. Neteř bratří Čapků, Helena Koželuhová, píše v knize "Josef a Karel, Čapci očima rodiny", že přátelství Karlovo s TGM bylo Karlově uměleckosti spíše na škodu než k užitku. Oba byli svým způsobem Weltverbessereři, dobrodinci a zlepšovatelé lidstva, posilovali se navzájem v optimismu, který se nakonec ukázal jako oprávněný, a z umělce Karla Čapka se bezděčně stával jen propagátor, což je nejlépe vidět na jeho zcela mizerných dramatech "Bílá nemoc" a "Matka". Koželuhová je také odsuzuje naprosto nesmiřitelně. A to ještě nebral Durych zřejmě v úvahu všelijaké Čapkovy fejtony a sloupky, které nám dnes připadají jako camrání myšlenkově zcela bezobsažné.

Jaroslav Durych byl bezesporu nejvýznamnější katolickou postavou v období mezi oběma světovými válkami. O úpadku katolicismu v posledních desetiletích Rakouska bylo toho napsáno dost a většinou právem. Změnu znamenal až Josef Florian ze Staré Říše na Moravě. Je to až podovnné: jeden jediný člověk otočil, jak se rádo říká "kolo dějin", ať zpět, ať kupředu, jak je komu libo. Ale Florianovo "dobré dílo" zůstalo omezené víceméně na inteligenci - několik set lidí, razanci mu dal až Jaroslav Durych. V republice k tomu přistoupila také nešťastná a zcela chybná orientace katolíků, zejména kněží, na politiku. Několikaletý Durychův boj proti lidové straně (zejména v Rozmachu) nebyl Durychův osobní koníček nebo kaprice. Byla to záležitost zcela zásadní, ukázat, že katolictví a jakákoli politická akce (tím méně u nás) není totéž a že politická (ve vlastním slova smyslu) praxe může být katolictví jen na škodu. Ukázaly to velmi názorně pozdější události. Co kdy

vyrostlo z lidové strany a nikdy si alespoň "nešmrnclo" o nic jiného, bylo jen mazlavé bláto. Durych to věděl už tenkrát a jednal podle toho.

V této souvislosti je třeba říci několik slov o Durychově článku "Staroměstský rynek" z 10. 6. 1923 v Lidových listech. Eva Kantůrková, která o tomto článku píše, si patrně všímá jen jedné půlky věty "Hus byl kacír - a jeho homilie jsou duchamorné a jalové..." a nedbá již o druhou půli téže věty: "... ale ve skutečnosti nebyl snad přece jen takovou nestvůrou, jakou z něho udělali naši pokrokaři." V celém Durychově článku nejde vůbec o Husa, jde o "žhavou současnost". Jeden z tehdejších účastníků polemiky napsal dokonce, že "Durych se tu vlastně Husa zastal." V Durychově článku jde o uměle vyrobeného Husa z 19. a 20. století, který se skutečným husem nemá nic společného. Josef Pekař, kterého nelze podezírat z nějaké nechuti k Husovi, napsal kdysi ve veřejném projevu, že vůbec není proti Husovi, ale proti "Lžihusovi", kterého na svůj štít se vyzvedli lidé, kteří většinou jako ateisté neznají vůbec k náboženským myšlenkám tohoto katolického kněze. Tady bychom mohli citovat známou Husovu větu o pravdě, většinou jedinou větu, která se z Husa cituje: slyš pravdu, mluv pravdu, braň pravdu ... atd. Jenže tato věta se cituje lživě a podvodně. Cituje se totiž opět jen prvá půle věty a nikoli druhá půle téže věty, z níž je i dítěti zjevné, o jaké pravdě Hus mluví: o Pravdě Písma, pravdě zjevené, pravdě boží. Nepřípustně a lživě se tu zaměňuje Husova pravda za subjektivní pravdu lidského rozumu. Dokonce se mi zdá, že ani Josef Pekař buď naznal Husovu větu celou, nebo si druhé půle téže věty nevšiml. Píše, že mu bylo od první chvíle zřejmé, že nemůže jít o racionální pravdu

v moderním slova smyslu, ale že dlouho pokládal tuto "pravdu" za "spravedlnost"; čtenáři Husovy věty musí být ovšem okamžitě jasno, o jakou "pravdu" jde. Každý výklad musí velmi přísně a přesně hledět na to, v které době a za jakých okolností bylo to nebo ono řečeno. Durychův "Staroměstský rynek" se netýká roku 1415, ale roku 1923. Samozřejmě je ten článek poněkud bombastický a nadnesený; ale Husův pomník na Staroměstském náměstí se nelíbil nejen Durychovi, ale také např. F.X. Šaldovi a mnoha jiným lidem, tak jako nám připadá spíše komický Brožíkův obraz "Hus před koncillem kostnickým"; že jsme si na ten pomník už zvykli, je jiná věc; ale v každém případě ani pomník ani obraz nemají se skutečným Husem nic společného.

Musím-li věnovat několik řádků pradědečkovi Taufrovi, není to samozřejmě kvůli Taufrovi, ale pro orientaci neznalých. Durych nikdy neobdivoval ani italský, ani německý fašismus, ba ani španělský "frankismus" - jeho sympatie k boji Franko va Španělska prýštily odjinud, jak je zřejmo z jeho článku "Pláč Karla Čapka". Italskému fašismu věnoval v "Rozmachu" málo pozornosti, pokládal jej za specificky italskou záležitost. K českému fašismu měl postoj výrazně nedůvěřivý: rozešel se s dvěma hlavními spolupracovníky "Rozmachu", Janem Scheinostem a plzeňským profesorem Ladislavem Švejcarem, když přešli k fašismu, a spolu s Ladislavem Kuncířem (a Josefem Dostálem) "Rozmach" zastavil a založil Akord. Nedávno napsal neznalý Václav Bělchradský, že sekýra na obálce Durychova Rozmachu je znak sympatií k fašismu, to je tak směšné, jako kdyby někdo napsal, že název Vaculíkova románu je znakem sympatií k Mussolinimu. Sekera je sekera a s fašismem nemá co dělat.

Pokud jde o německý hitlerismus, neměl k němu pochopitelně Durych nejmenší sympatie. Ale ovšem: kdo bral hitlerovské nebez-

pečí vážně, upozorňoval na ně, nesoudil, že německá armáda je "cirkus plechový", nestřílel si (jako levičáci) bláhově z hitlerovského nebezpečí jako z "papírového tygra", byl a je snad dosud označován jako "fašista". A pokud jde o naše tehdejší spoluobčany německé národnosti, našlo by se např. v jediné knize Emanuela Rádl "Válka Čechů s Němci" stokrát víc domněle proněmeckých argumentů, než kolik jich Durych kdy napsal.

Taufer sděluje, že Durych "v období předmnichovském otevřeně denuncuje české socialistické a demokratické spisovatele (S.K. Neumanna, K. Čapka aj.)" Denunciace je možná jako "pranířovat" nebo "udávat"; ani jeden ani druhý výklad se na Durycha nehodí, tím méně "otevřená" denunciace - to pak už není denunciace a nevím, co si pod tím pradědeček představuje, asi vůbec nic, jako v celé své tvorbě. Nezdá se mi, že by se Durych vůbec kdy zabýval St. K. Neumannem, dost bych se tomu divil. Pokud jde o Karla Čapka, to je jiná věc. Mezi oběma muži vládlo možná něco jako Hassliebe. Čapek se nějakou dobu (s neúspěchem) pokoušel získat Durycha pro Hrad, Durychovi byl čím dál protivnější Čapkův relativismus a pragmatismus. Durych se Čapkem zabýval vážněji dvakrát: poprvé rozebral jeho první knížky, načež mu Čapek přátelsky odpověděl, podruhé roku 1937 napsal do Akordu "Pláč Karla Čapka", kde Čapka s nevalným vkusem označil jako kategorii C, t.j. nevojáky, muže osvobozené od vojenské služby. Nešlo tu o věc fyzické neschopnosti, ale o věc ducha. Čapek, jak známo, byl pro španělskou rudou republiku, Durych více srdcem pro generalissima Franca. Durychovi Čapek odpověděl sloupkem v Lidových novinách: "Copak je to za vojáka?". Připomněl Durychovi, že jemu (Čapkově) kdysi dalo hodně práce, aby vysvětlil vojenským pánům, že

určitý Durychův článek ("Spravedlnost" I v Akordu, obracející se k Masarykovi) psal spisovatel Durych a nikoli vojenský lékař Durych. "Honby" na Čapka po Mnichově se Durych nezúčastnil ani slovem. Ostatně kdo chce vědět, jak to se smrtí K.Č. doopravdy bylo, ať si přečte knížku Koželuhové - vydal ji ovšem mnichovský Index.

Protože Taufer použil škaredého slova "denunciace", musíme říci ještě jedno: ani za první, ani za tzv. "druhé" republiky denunciace v pravém slova smyslu nebyla možná. Ať má člověk k této minulosti poměr jakýkoli, musí spravedlivě vyznat, že každý mohl někde odpovědět, mohl se hájit, a mohl případně stíhat druhého soudně. Dnes může pan Taufer živé i mrtvé denuncovat zcela klidně, udělá-li to správným způsobem a na správných lidech, kteří se hájit nemohou. "Chlestakov lhal a lhal, ale přece jenom se trochu bál, že ho chytanou a vyhodí z hospody; dnešní Chlestakové se nebojí ničeho a lžou s úplným klidem."

Vzhledem k tomu, že už tu padlo jméno Masaryk, musíme říci něco i o něm. Pohled na spisovatele, který vysoko na žebříku v důstojnické uniformě odstraňuje z nápisu na střeškovické vojenské Masarykově nemocnici písmeno M, je poněkud komický. Ale ilustruje dobře jak Durychův vývoj, tak jeho zlamání a naroucení nepřátelské zaujetí. Masarykův příchod 1918 uvítal později Durych v Rozmachu několika články téměř jásavými. Viděl v tom ruku, milost boží, že tento v podstatě jeden jediný člověk rozkotal mocnou říší a vytvořil stát. Což se to vůbec mohlo stát, kdyby tomu Bůh nechtěl? Postupem času se Durychovo zaujetí pro Masaryka ochlazovalo. V posledních letech Masarykova президенství napsal Durych do (ještě svého) Akordu článek "Spravedlnost", (byl za něj poplnán před vojenské pány a nobel i na přání Masarykovo za Durycha intervenoval Karel Čapek), kde na Masarykovi nechtěl nic jiného, než aby veřejně prohlásil,

zda ještě vyznává své (zejména protikatolické) předválečné názory nebo zda snad přešel k něčemu jinému. Odpovědí Masarykovou bylo mlčení, koneckonců pochopitelné: Masaryk své předválečné názory nezměnil. To byl pravděpodobně pro Durycha poslední hřebík do Masarykovy rakve. Když nastoupil presidentský úřad Eduard Beneš, napsal Durych nikoli z lásky k Benešovi, od něhož snad (a omylem) očekával jinou kulturní politiku, ale ze zklamání nad Masarykem jiný článek, který končil významnými a takřka provokativními slovy: ať se nezapomíná, že presidentem tohoto státu je dr. Eduard Beneš a nikdo jiný (a tedy nikoli Masaryk, pozn. pisatele). V politice byl Durych vždycky tu více, tu méně naivní, ale vždy měl výsostné úmysly.

Eva Kantárková nadepsala svůj článek o Durychovi Vznešenost v Čechách. Myslím, že postihla Durycha lépe než kdo jiný. Durych je poslední článek řetězu, jehož předchozí články jsou Julius Zeyer a Viktor Dyk. Jestliže F.X. Šalda nazval Zeyera nejrytější z českých básníků, platí to plně i o Dykovi a Durychovi. Julius Zeyer - Viktor Dyk - Jaroslav Durych. To je jedna linie české literatury, jedna tvář Čech. Je tato linie ta pravá, nebo linie Haškova chytrého sprostáctví nebo Čapkova relativismu a pragmatismu?

Ještě za Stalinova života mi jednou řekl Durych, že se známou modlitbou k archandělu Michaelovi při mši modlí tak, že slovo Satan ve slovech "Satana a jiné duchy zlé, kteří ke zkáze duší světem obcházejí, do pekel svrhni" nahrazuje slovem Stalin. Je to zase trochu komické a ukazuje to na poněkud naivní Durychův pohled na dějiny a ruku boží v nich. Inu, básník! Ale má-li v jedné básni tuším Neruda, jak jediná modlitbička k svatému Janu z Nepomuku pomáhá Havlíčkovi do nebička, můžeme s naprostou jistotou říci, že tato modlitbička zůstala nevyslyšena?

V jednom článku o jesuitech se ptá Durych: Co by z nás bez nich bylo: A byli bychom vůbec? Při vzpomínce na Durycha se můžeme ptát: Co by z nás bez něho bylo? A byli bychom vůbec? Samozřejmě, že bychom byli. Národ by nepřestal existovat, ani kdyby na české buditele na jednom vlastenecském bále spadl ten proslulý strop, jako nepřestal existovat, když z Národního domu na Vinohradech vyprovodili jiné české buditele, kteří si tam přišli zatancovat. To, co vykonal Durych, by jistě v budoucnu vykonali jiní - a vykonal toho nepředstavitelně mnoho, vzpomeňme jen na to úžasné množství článků a poznámek z Rozmachu, Akordu, Obnovy a Řádu; nemluvě už o jeho náboženských člancích v Braitově revui Na hlubinu (účastnil se také překladu Summy theologie sv. Tomáše Akvinského) a necháme-li zcela stranou Durychovo dílo umelecké - sám si několikrát postěžoval, že mu tahle služba brání v umělecké práci. Nevykonal by toto úžasné dílo patrně jeden člověk, ale celý tým lidí. Jenomže je vykonal Jaroslav Durych sám a vykonal je v letech 1918 - 1938, doslova za pět minut dvanáct, kdy je ještě bylo možno vykonat. Budoucnost ukáže ostatní. Ale bez Jaroslava Durycha by bylo mnohem více tápání, přešlapování na místě, kolaborace, zbabělých a shnilých kompromisů, na něž si český katolicismus zvykl ještě za monarchie, v pravém slova smyslu kolaborace od Rakouska přes Jana Šrámka až k Josefu Flojharovi. Durych vrátil českému katolicismu sebevědomí a smysl pro čest a hrdost. Na to se nesmí zapomínat ani v časech příštích, neboť jediné odtud vede cesta do budoucnosti.

P.S. Dvě poznámky na okraj: Celý proslulý Husův výrok o

pravdě zní takto / je to jediná věta, nikoli věty dvě, a nemůže to tedy být oddělováno/: "Protož, věrný křesťane, hledej pravdy, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti; neboť pravda tě vysvobodí od hříechu, od ďábla, od smrti duše a konečně od smrti věčné, jenž je odlúčení věčné od milosti božie..." /Podtrhl pisatel/.

Amedeo Molnár, protestantský teolog, v knize "Na rozhraní věků" k tomu podotýká: "Souvislost je dostatečně jasná. Pravda, o níž zde Hus mluví, je pravda boží ve svém vysvoboditelském aspektu, totožná proto s osobou a dílem Ježíše Krista."

Prohlášení kardinála Berana o upálení Jana Husa a vnějším dunucení části národa, aby zase přijala katolickou víru, na II, vatikánském koncilu není zcela šťastné. Nelze zajisté mít námitky proti jeho ušlechtilosti a jeho smířlivosti a smířitelský duch je zcela na místě. Ale je jednostranné /týká se jen katolíků/, nehistorické a především schopné utvrzovat dnešní odpůrce ve falešném mínění: naši předchůdci tedy měli pravdu, katolická církev se mýlila, nyní toho katolíci litují a odprošují nás. Samozřejmě, dnes by katolíci nikoho neupalovali a nikoho nenutili, aby přijal jejich víru, ani kdyby k tomu měli moc, ale mezi tím leží dějinný vývoj tří až pěti století a situace tenkrát byla mnohem, mnohem složitější a zcela jiná než je dnes /mimoходом: dnes, po tolika stoletích, se lidé perou o věci politické se stejnou, ne-li větší vehemencí, než se tenkrát prali o věci náboženské/. Stejně je na omylu polský profesor středověké filosofie, když v ušlechtilém úmyslu, ale s naprostou neznalostí věci nazval Husa předchůdcem II. vatikánského koncilu. Takovéhle paralely jsou vždycky ošidné. "Předchůdcem" II. vat. koncilu nebyl jen Hus, ale také Descar-

tes, Pascal, ba i Voltaire, zkrátka celý myšlenkový vývoj - nelze jen pro dobrou vůli skákat ze století do století, tak jak to je pro dnešní dobu k užitku. Historie je historie. Cesta k ekumenismu nemůže vést přes zplanýrování dějin tak, aby se to dnes líbilo každému a vyhovovalo všem. Nemůže vést také /to je úplně pošetilé/ přes "právo nemít dějiny". Nemůže vycházet jen z teologického a také historického objasnění a vyjasnění a uznání a chápání dnešních potřeb.

Ladislav Kuncíř : Durych byl můj osud

Jaroslav Durych byl mým osudem od chvíle, kdy jsme si prvně podali a stiskli ruce. Bylo to v roce 1919 při jeho návštěvě Prahy v knihkupectví U zlatého klasu. On sám na to vzpomněl v článku "S Ladislavem Kuncířem" v Akordu. Poznal jsem Durycha básníka za první světové války na frontě při přečtení jedné jeho prózy v Neumannově "Červnu", který mi žena posílala. Po návratu z pole dostal jsem do ruky jeho "Cikánčinu smrt" a "Jar-mark života." Jeho leták k básníkům, který vydal v Přerově na počátku roku 1919, byl prvním podnětem písemného styku. Když se Durych zdržoval v Praze, chodívali jsme spolu na černou kávu buď do "Unionky" nebo do "Tůmovky", kde mi básník předčítal své nové verše. Sbližovalo nás vědomí společné cesty, naše přátelství se prohlubovalo a pro mě myšlenka stát se nakladatelem byla stále jasnější. Durych byl téhož názoru a tak již r. 1921 mi svěřil k vydání sbírku próz Obrazy, která vyšla rok nato v úpravě a s dřevoryty Jaroslava Bendy.

Tehdy mi věnoval svůj román Na horách, vydaný v Přerově. Po jeho přečtení jsem nemohl pochopit, že se nenašel režisér, který by tento jedinečný námět použil pro filmové zpracování.

S Durychem jako redaktorem jsem započal vydávání knížek mladých autorů Knihy mladých, v kteréžto sbírce vyšlo 6 svazků.

Knížkou vzpomínek na první světovou válku byly Okamžiky z válečných let, po kterých následovaly Balady, obsahující Cikánčinu smrt a Laň a pannu s autorovým výkladem o vzniku obou balad. Arnošt Hrabal vyzdobil knihu 5 dřevoryty. Následovala dvě dramata, neboť Durych se pokusil o štěstí i v tomto oboru. Jaroslav Kvapil uvedl na scénu na Vinohradech Štědrý večer a di-

vadlo v Olomouci svatováclavské drama Kvas na Boleslavi. Vydávání knih se dostávalo do rychlejšího tempa, také kritika se začala o básníka zajímat. Hlásily se časopisy a příspěvky a nakladatelé o knížky. Některým autor vyhověl, tak Borový, Aventinum, Obzina, ba i soukromý nakladatel Beránek získali v té době některé jeho knížky. V roce 1925 jsem vydal v Knihách nové doby román Sedmikráska, který se stal jednou z nejoblíbenějších knížek Durychových, jak o tom svědčí řada vydání. Původně ji autor otiskoval v Lidových novinách. Sám jsem Sedmikrásku vydal pětkrát, při čemž ještě v dvou mimořádných vydáních, jednou s kresbami Karla Svolinského, podruhé s kresbami Toyen. Ve Philobiblonu s kresbami Emanuela Frinty. Toto vydání jsem vystavil s originály na výstavě knene v Obecním domě. O vzniku Sedmikrásky napsal autor článek do "Rozprav Aventina", kteroužto stať jsem pro potěchu přátel i svoji vydal r. 1929 jako soukromý tisk s názvem Jak vykvetla Sedmikráska. Kniha, která mi byla velkou radostí, byla Kouzelná lampa. Tyto prózy mám stále v lásce. K 1. vydání knihy r. 1926 vypravil V.H. Brunner velmi pečlivě a v 10 výtiscích vlastnoručně vykoloroval titulní kresbu. Druhé vydání vyšlo jako 2. svazek ve Spisech rozmnožené o Hadí květy dříve vydané u Obziny.

Roku 1928 jsem zahájil vydávání souboru Spisů románem Na horách. Hory byly Durychovou láskou a toto je vítězná jejich píseň: "Vysoké hory, daleké hory, jak jste krásné!" 3. svazek Spisů tvořil trojdílný román Bloudění a dále postupně vycházela nová vydání jeho knih. Svazek Básní obsahoval dříve vydané sbírky: Balady, Panenky, Žebrácké písně a Bezkydy. Kdo chce znát Durycha, nemůže tyto básně opomenout. Vždyť:

Kdybych byl chud jak perla na dně moře,
čist v srdci svém jak zvíře obětní,

hlad uměl skryt i na královském dvoře,
tich jako bolest, když se rozední,
že ptáci přede mnou by neulétli
a plamen pod mou rukou neuhas,
že ze slov mých by chorým růže kvetly,
pak bych byl hoden přivítati vás!
Pak směl bych vám své lože nabídnouti,
stůl ozdobit a oheň roznítit
a v jasné touze po vítězné pouti
za dveřmi schoulen do úsvitu bdít.

Pokud se Durych zdržoval v Praze (přihlásil se znovu k službě vojenské jako lékař), bývali jsme pohromadě téměř denně. Často samá dva, jindy s přáteli, někdy v rozšířené společnosti spolu s avantgardisty. Když jsme byli sami nebo s nejbližšími přáteli, vypravili jsme se na cesty noční Prahou, obvykle na Malou Stranu, do jejích uliček, náměstí, obdivovali její paláce, kostely, ale i pitoreskní domečky a zahrádky, pozorovali hru světla a stínů, vzpomínali minulost lidí i věcí. Na Staroměstském náměstí jsme si zpřítomňovali exekuci z 21. června 1621, tak sugestivně později vylíčenou v "Bloudění".

Durych byl tehdy velmi činný. Pro Národní knihovnu připravil Kytici Karla Jaromíra Erbena a Básně Simeona Karla Macháčka. Obě s objevnými předmluvami. Redigoval Rozmach a v něm

uložil řadu článků, psal do Lidových novin, do Lumíru a Cesty, neodmítl Rozpravy Aventina a vydal řadu knih. Jen já sám jsem mu do r. 1929 jich vydal 24. Významnými se stala vypsání studijních cest Plížení Německem a Pouť do Španělska pro přípravu na jeho vrcholné dílo Bloudění.

V lednu 1928 po rozchodu s Janem Scheinostem a zastavení Rozmachu rozhodl jsem se po úradě s Jaroslavem Durychem jako redaktorem a s dr. Josefem Dostálem a dr. Leopoldem Peřichem jako spolupracovníky k založení Akordu. Devizou tohoto měsíčníku bylo sdružovat spolupracovníky vírou v nutnost renesance duchovních hodnot. Nikomu z nich nebyl určován směr a cesta. Lidská inteligence se rozvine jen za vlády svobody. Kázeň a svoboda se nevylučují. Každý spolupracovník si musí být vědom, že píše na svou vlastní odpovědnost, aby tak svým dílem přispěl k obohacení národní kultury.

Spolupracovníci Rozmachu ve své většině zůstali věrni Durychovi jako redaktoru a v tomto listě, přišli ještě další. Také přátelské styky s mladou generací se rozvíjely dále. Profesor Josef Vašica se účastnil v Akordu větší měrou, obohatil objevenými studii poznání baroka, dr. Alois Lang uveřejnil pronikavé studie o Dostojevském, o Savonarolovi a zajímavou stať "Rehabilitace papeže Urbana VIII." jako částečný korektiv Durychova líčení jeho osobnosti v Bloudění. Řadu článků literárně vědných uveřejnil dr. Jan Strakoš. Z ostatních přispívatelů jmenuji alespoň Silvestra Braitu, Jakuba Demla, Bohuslava Reynka, Aloyse Skoumala, Ottu Alberta Tichého, Václava Renče, Josefa Heyduka, Břetislava Štorma, prof. J. Mukařovského, dr. F. Roubíka, Naděždu Melnikovou-Papouškovou. Bylo jich mnohem více.

Durych zahájil 1. číslo článkem Impromptu. Několik dní přetím jsme si šli s Durychem promlédnout areál bývalého kláš-

tera blah. Anežky České na Františku, zajímal nás hlavně zrušený kostel sv. Barbory. Prostoru kostela mělo být použito k instalování sochařských děl současných mistrů. Při vstupu nás zarazila pustota. Co vlastně zbylo z této gotické stavby, když již nezbylo nic z toho, co znamená kostel? Zbyly zdi, holé, prázdné, studené, ale oči nelze od nich odtrhnout. Tak jsou vznešené. Uvnitř kolem zdí se něco běhalo, byla tam nastavena část sochařského díla Myslbekova a Štursova, ale tak nevhodně a nepietně, jak k historickému prostoru, tak k dílu jmenovaných umělců! Mlčky jsme odešli, tesknice nám nedala promluvit. Výsledkem návštěvy byl Durychův článek. A na toto "Impromptu" odpověděl Arne Novák v Lidových novinách svým "Impromptu polemické". Hodnotil Durychovu zvláštní schopnost pohledu na věci, ale vzal v obranu vystavená díla, i když uznal nevhodnost umístění a nedůstojný způsob.

V Akordu uložil Durych tolik důležitých článků k otázce valdštejnské, k době baroka a studie psychologické, které by zasluhovaly, aby byly znovu vydány k prospěchu české kultury.

Doplňkem měsíčníku byly Knihy Akordu. Vyšlo celkem 8 svazků, 1. byla Durychova knížka Ejhle člověče!, 2. Svatováclavský sborník s příspěvky J. Durycha. L. Peřicha, J. Strakoše. J. Vašici a J. Dostála, 3. svazek Jana Strakoše Počátky obrozenectvého historismu, 4. překlady Jana Karníka Z polského parnasu, další překlady z L. Bloye, Maritaina a Loreilhea.

Šestý a poslední ročník Akordu ukončil v únoru 1934 Břetislav Štorm "Poslední poznámkou."

Dlouholeté studium valdštejnské historie, slávy a pádu frýdlantského vévody bylo korunováno vydáním velké valdštejnské trilogie Bloudění r. 1929. Udivilo nejen čtenářskou obec, ale i odborné historiky. Vždyť problém Albrechta z

Valdštejna je velmi složitý. "Valdštejn nemá nic lidského, ani křesťanského, ani pohanského. Toť duše z bronzu - kdyby bylo možno, aby duše byla z bronzu - temná sfinx, propast tajemné ctižádosti a němé pýchy, která si jaksepatří uchovávala tajemství démona. Záhadný až do chvíle, kdy ho zradili, záhadný po své smrti jako za svého života! Historie si neví s Valdštejnem rady." - "Měl génia, který byl pánem tehdejší doby, génia v roganizování armád, neznámého v takových rozměrech u žádného kondotiéra na světě, co jich jen bylo; vedle Valdštejna nebyli více než obyčejnými verbujícími šikovatelé a slibovači drancování. Ach, tohoto génia měl ve stupni magickém!" (Barbey d'Aurevilly, Třicetiletá válka.) V článku "Genese Bloudění" se Durych vyzpovídal, jakým zvláštním řízením byl přiveden k myšlence napsat tento román. (Akord III. 290). Vzpomněl několikaletých studií historické literatury, studijních cest. S psaním románu započal r. 1923 a to naše putování po Praze bylo také částí příprav. R. 1928 byl rukopis hotov a já jsem zahájil přípravy technického rázu. Dal jsem vyrobit papír, s tiskárnami sjednal lhůty, s grafikem projednal úpravu a zahájil propagandu. Dílo bylo připsáno autorem tisícileté památce Albrechta z Valdštejna (1634 až 1934). Hruža třicetileté války, tragédie českého národa, sláva a pád vévody tvořily pilíře této monumentální skladby.

Román obsahuje obrazy z třicetileté války, malované s takovou bravurou a s takovou jemností, jaká se nepodařila žádnému autoru. Pro mě byl Valdštejn idolem od dětství. Přispělo k tomu v dětství slovo mého otce, který se jednou při návštěvě v Nymburce setkal s autorem "Hradů a zámků", prof. Augustinem Sedláčkem, a ten mu při rozmluvě řekl, že náš rod přivedl na

své statky Valdštejn ze své výpravy na Slovensko. Na moji mysl to působilo fantasticky. A později v Jičíně, za své knihkupecké praxe, chodil jsem po stopách Valdštejnova génia, všechna nepřítelů času a lidí nemohla zničit památku a dílo tohoto záhadného muže. První vydání Bloudění jsem vydal v edici Philobiblon a rovněž jako 3. svazek Spisů. Obě vydání vyšla současně r. 1929, příští rok vyšlo ještě 3. vydání ve Spisech a téhož roku bylo poctěno Státní cenou.

Po vydání románu odpovídal Durych na interview dr. Fr. Hrubého v Lidových novinách. Hrubý vytýkal Durychovi, že ve studiích pominul dílo prof. Josefa Pekaře. Durych odpověděl výčtem všeho prostudovaného materiálu, včetně díla Pekařova. Prohlásil s hrdostí: "Od dob Gustala Flauberta jistě nikdo nevěnoval více lásky a péle historické průpravě díla."

Překlad^{atel} Bloudění do němčiny, dr. Paul Eisner napsal: "Durychovo Bloudění, na 700 stranách rozprostřená evokace posedlého století, s dívčím zjevem, který je rozenou královnou všech Durychovských panenství, co jich dosud napsal, s tím Jiřím, který bude z největších českých charakterů, co jich bylo dosud stvořeno v české próze, svět, v němž víra je posunčina pekla, krása je mučidlo, láska snoubenkou smrti, v němž přízraky točící se v posupné sarabandě posílají se za zdobných alokucí a dvorných insolencí do pekla, jemuž patříly od chvíle svého početí, celé to bezpříkladně viděné mrchoviště století bude z největších vzepětí vůle v české literatuře a první knihou, kterou lze nazvat českým historickým románem ve smyslu umělecky absolutním." (Akord II. 14.)

Epilogem Bloudění je menší valdštejnská trilogie Rekviem. Obsahuje tři medailónky tragedie: Kurýr, Budějovická louka a Valdice, kde švédský generál Jan Banér se dopouští zneuctě-

ní Valdštejnova hrobu. Odůvodňuje to tím: "Tento generál příčina byl této vojny velké, i také, že můj král švédský na německou půdu s vojskem vstoupil i také v bitvě u Lütze-
na zahynul; a protože věc slušná jest, aby se to oboje, hlava i pravé rameno v zemi švédské chovalo k věčné památce."
(Valdice).

Bylo-li Bloudění vášnivou modlitbou v úzkostech a strachu, Rekviem je tklivá adorace před nevyzpytatelností záměrů Bo-
žích. Je v ní Durych diskrétního štkání uprostřed zděšené vlasti. (J. Strakoš). Mým osobním přesvědčením je, že tyto tři perly: Kurýr, Budějovická louka a Valdice jsou vrcholem Durychova umění. Autorovi jsem toto své mínění řekl hned, když jsem přečetl rukopis jako jeho první čtenář. Kurýr vy-
šel v r. 1927, další dvě novely ukončil autor 29. 10. 1928, jak poznamenal v rukopise, a mně přinesl za měsíc pro tisk. Podlehli mému naléhání a rukopis mi věnoval. Ale nebyl by to Durych-ironik, aby mi do věnování nenapsal: Ladislavu Kuncí-
řovi, který to na mně vydržel 27. listopadu 1928. Budějo-
vickou louku a Valdice jsem vydal v edici Philobiblon ještě v r. 1928. Pod společným definitivním titulem Rekviem jsem vydal tyto tři novely r. 1930, a to jedno vydání ve Philo-
biblonu s lepty J. Konůpka a ve vydání normálním. Vydání jsem ohlásil slovy: "Generalissimus je mrtev, nohy jsou přeráženy a tělo odsouzeno k bloudění. Zabít leží vévoda v Chebu, ve Stříbře, ve Valdicích, v Mnichově Hradišti, ale zdá se, že mrtvola generála svaté Říše a Oceánu kráčí zeměmi a královstvími svírajíc v ruce žezlo a meč."

Scoubor Spisů obsáhl 10 svazků: 7. Vzpomínky z mládí, 8. nový román Paní Anežka Berková, 9. Essaye a 10. Vzpomín-
ky z cesta s obsahem: Z ráje Segantiniho, Vzpomínky z vá-
lečných let, Plížení nemeckem, Pouť do Španělska, Valdštej-

nův kraj a V Zahradkách. V r. 1938 jsem vydal ještě Toulky po domově.

Jaroslav Durych napsal sám o sobě několik článků do Rozmachu a s ironií sobě vlastní se představil jako člověk i jako spisovatel a umělec. Ironie činila ho milým i ve chvílích nemluvnosti, před novými známostmi měl vrozený ostych, ale byl dobrým přítelem, komu svou přízeň věnoval. Zůstali jsme spolu přáteli i v dobách krizí až do jeho smrti. Narodil se 2. prosince 1886 a zemřel 7. dubna 1962.

Denní tisk přinesl tuto zprávu: "Ve středu 11. dubna byl v Praze pohřben spisovatel Jaroslav Durych, v době mezi dvěma válkami bojovný katolický publicista na jedné straně a na druhé autor až tklivě dojatých veršů a próz o chudobě, prostotě, cudnosti ve Třech troničkách, Panenkách, Sedmikrásce, Třech dukátech, Beskydách, obnovitel žánru básní v próze a romanopisec valdštejské trilogie Bloudění."

Soupis prací Jaroslava Durycha v mém nakladatelství obsahuje 41 knižních publikací, 5 ročníků redakční práce Rozmachu a 6 ročníků Akordu, ve kterých je řada jeho článků, 3 svazky Národní knihovny, které připravil do tisku a napsal předmluvy, redakci Svatováclavského sborníku s vlastním příspěvkem a redakce Klub mladých (6 svazků).

25. února 1931 uspořádal Kmen v Umělecké besedě Durychův večer. Dr. Pavel Eisner měl slavnostní řeč a členové Národního divadla Eva Vrchlická a Václav Vydra recitovali z jeho díla. Účastníkům večera jsem věnoval na památku soukromý tisk Lásky k vlasti.

Ze vzpomínek Ladislava Kuncíře Život pro knihu, vydané 1985 nákladem edice Rozmluvy v Londýně.

Karel Severa

Češství a světovost

Nedurychovská úvaha na časté Durychovo téma.

V krásné vzpomínce na Jaroslava Durycha se Josef Heyduk zmiňuje také o dávné historii se svou kritikou Čepovy Zeměžluče: psal o Zeměžluči se značnými výhradami a tyto výhrady prý potvrdil i osud Čepových knih ve Francii, kde ani jediná Čepova kniha nevyšla. Máme se - myslím i vzájemně - s Josefem Heydukem velmi rádi, ale přesto musím říci, že tahle Heydukova námitka je zcela lichá. Je to zřejmě jakási česká nemoc, zejména nemoc českých intelektuálů. Co jsme byli nakaženi světovostí, neustále myslíme na světovost, co by tomu řekla Evropa atd. Přitom málokdo kdy řekl, co to ta světovost vůbec je. Je to snad nějaký světový průměr? Ale ten neexistuje, každý národ má svůj průměr sám pro sebe, a také o nějaký "světový" průměr není co stát. Nebo je to velikost, výsostnost umění? O tu ovšem je co stát, ale: především každý veliký umělec je umělcem sám pro sebe a sám za sebe. Čerpá ovšem z kořenů /více méně náhodně/, Graham Greene dobře napsal, že "England made me", ale proto ještě žádný národ nemůže tvrdit, že celý ten národ je národem velkých umělců, hudebníků, malířů, fotbalistů - snad větší počet lidí má v tom kterém národě vlivem různých okolností k tomu dispozici, ale toť vše. Graham Greene by byl ostatně velký spisovatel, i kdyby byl Nor, tak jako Sigrid Undsetová by byla velká spisovatelka, i kdyby byla Angličanka. A za druhé, a to je hlavní: "světovost" se netvoří někde ve světě, ale doma. "Světovými" se nestáváme tím, co od "světa" přijmeme a přejmeme, ale co vytvoříme z vlastní podstaty, je-li to opravdu veliké a výsostné. Antonín Dvořák nemusil usilovat o žádnou světovost, aby

se stal Dvořákem, ani Janáček, ani Martinů. A přitom mě napadá: není ani nutná fyzická přítomnost doma. Stejně jako Martinů i Egon Hostovský napsal řadu svých děl v cizině, hroužil se do větších problémů, než jsou problémy české, ale přitom zůstal a byl českým spisovatelem a velikým umělcem, ať jeho díla vycházejí v tuctu překladů nebo ne, daleko, daleko větším než např. Milan Kundera, jehož knihy vycházejí v nesrovnatelně větším nákladu a počtu překladů než díla Hostovského. Na Kunderově místě by mohl být zcela klidně Francouz nebo Holanďan, jen si opatřit trochu českých reálií.

Tohle všechno je úplně stará, staříčká vesta a lze se jen divit, že to lidé stále neberou na vědomí a že pořád šilhají po nějakém "světovém" uznání. Před více než sto lety Jan Neruda trochu papeticky napsal o Erbenovi: "V Erbenových baladách verš co verš nelze sobě ani jinak čestěji a umělečtěji zároveň myslit. Ona umělecká dokonalost staví ho na Olymp literatury světové, ta jeho českost je literatury světové obohacením." A je úplně jedno, zda někde Erbena překládali nebo nepřekládali.

Není jistě bez významu, že největšího "světového" uznání dosáhl právě nejčestější z českých básníků, skutečně národní a neváhám říci ani lidový, ba lokální básník Jaroslav Seifert. Z hlediska umění neznamená Nobelova cena nic, na hodnotě Seifertova díla mu nepřidá ani pěťák. Není asi na ní nic hodnotnějšího než třeba na našich Gottwaldových cenách. Uděluje ji zcela nekompetentní místní aeropag, stačí si jen prolistovat seznam laureátů literárních Nobelových cen, abychom zjistili, kolik kdysi slavných nebo neznámých jmen neznamená už dnešnímu čtenáři vůbec nic. Nadto, ať si udělovatelé říkají, co chtějí, jsou tu ovšem ve hře i jiné zájmy: jednou tu cenu udělí Pasternakovi, po druhé Šolochovovi. Ne že bychom nebyli rádi, že No-

belova cena byla udělena Seifertovi: ale ať proto nikdo není udýchaný a zejména ať si nemyslí, že tato cena je nějakým měřítkem hodnoty. A právě tak "světové" rozšíření: letos /1986/ byla Nobelova cena udělena černošskému básníkovi, o němž víme asi tolik jako v jeho rodné zemi o Jaroslavu Seifertovi, to jest nic. A Jaroslav Seifert by byl světový básník i bez Nobelovy ceny, právě proto, že to je básník kořenně český, že svým velikým uměním vyjádřil duši této země a nepotřeboval zvenčí přijímat a napodobovat nic.

V rozhovoru s Antonínem Liehmem hájí Josef Škvorecký Milana Kunderu proti výhradám z domova. Nemá pravdu. Říká v podstatě jedno: ať to je, jak to je, ale Kundera udělal díru do světa, a to musí být respektováno. Pořád prý jsme volali po světovosti, a teď, když ji v Kunderovi máme, není na nás, abychom ohrnovali pysk. To je ovšem měřítko velmi neliterární a velmi pomíjivé. Až jednou bude psát někdo souhrnně o díle Josefa Škvoreckého, zmíní se možná i o tom, že Škvorecký založil a léta vedl v cizině dobré a významné české nakladatelství, ale jinak bude psát jen o Škvoreckého literárním díle a jen a jen o něm, bez ohledu na jiné Škvoreckého zásluhy. Co zvěstoval světu, chcete-li český spisovatel Kundera? Asi jen tolik, jak se mohou Venoušek a Stázička navzájem dloubat v zadnici. To je dosti málo, aby to bylo významné světové poselství. Proto bych nepochávil hodnocení, zda je či není Kundera genius, až na dobu za sto let. Kdybychom se toho se Škvoreckým dožili, troufal bych se vsadit, že o Kunderovi za sto let nebude snad až na pár literárních historiků vědět nikdo nic. Už ohlédnutí na několik desítek let nazpátek nám může potvrdit, jak efemérní je dnes literární sláva. Po dlouhých letech zapomnění zazářil jako meteor

na světovém nebi Franz Kafka. A dnes? A za několik let? A tak bychom mohli jmenovat desítky a desítky, stovky a stovky dalších slavných jmen, na něž se vzpomene nanejvýš o Dušičkách na hřbitově nebo při nějakém "kulatém" jubileu. A kromě toho sám Škvorecký jako nakladatel jistě také ví, že dnes už daleko větší úlohu /kdysi tomu bylo jinak/ nežli spisovatel má nakladatel. Stačí si vzít do ruky kterýkoli velký evropský nebo americký deník, abychom viděli, kolik veletuctů velkých spisovatelů dnes pobíhá po světě - Češi bývají ohromeni jen pro nemožnost srovnání. "Slavné" jméno je dnes záležitostí nakladatelské reklamy. Ovšem: je-li po ruce Graham Greene nebo Heinrich Böll, vezmou se samozřejmě oni. Nejsou-li, vezme se zavděk i Kundrou.

Jenom už proboha nechme té světovosti! Dvojitá světovost, Masarykova i Benešova, se nám dvakrát krutě a osudně vymstila. Nejsem tak zcestovalý, abych věděl, zda se o světovost starají Dánové nebo Holanďané a vůbec kterýkoli malý národ. Zato vím, co si představit pod pojmem, kterého tak rád používal Václav Černý: Čecháček. Myslím, že touha po "světovosti" je jedna z prvních čecháčkovských vlastností, že je od něho neodmyslitelná.

Ivan Slavík:

Durychovo bloudění domovem

V Durychových "Vzpomínkách z mládí" je hned někde na začátku pasus nazvaný šerosvit. Nevypovídá se hned v něm o Durychově matce, úryvek o mamince je o kousek dál, ale název se hodí právě pro ni. Matka Durychovi zemřela v dětství a její tvář utonula v šeru. Z něho však nepřestávala svítit; dokonce čím se stávala vzdálenější, tím více. "Matka už dávno zpráchnivěla /tam v Zálabí,/ proč mi ji podoba tvá celá/ vždy přivábí?" /Vlasti, závěrečná báseň ze sbírky Beskydy/ v knížečce "Vzpomínky z mládí" je také otištěna její fotografie. Je to tvář dívčí, spanilá, a to že zemřela zřejmě mladá, ji obestírá steskem. Kdykoli mluví Durych o kráse ženy, je to krása dívčí a je to krása, při které se stýská. Po čem? Po domově? Po ráji? Což je zase jen po domově, skutečném, trvalém a věčném?

Šerosvit je atmosféra, která zahaluje nejkrásnější Durychovy scény - v Bloudění, v povídkách, v Kouzelné lampě. Šerosvit - to není tma, opuštěnost, zavržení a zoufalství, není to také plné světlo a naprostý den, je to spíš světlo, které vidíme z šera a z tmy, nebo také světlo, které do tmy padá a osvětluje v ní věci, zaplašuje tmu. Šerosvit je princip barokní.

Po domově se Durychovi nikdy nepřestalo stáskat, byl z něho tak brzo vyhnán. Maminka umřela, také otec zemřel, ještě když byl chlapec nedospělý. (Zemřel i Durychův starší bratr Václav, smrt a rozluka jsou prvopočáteční reality a zkušenosti jeho života). Ale ještě za otcova života začalo chlapcovo "bloudění". Durychovo dětství, to je ustavičné putování, kvartírování u příbuzných, rané odtržení od sourozenců a od rodiny. Siroba - tak se nazývá také jedna kapitola ve Vzpomínkách z mládí.

mínkách. Scénérie před dětským a chlapeckým zrakem se neustále mění - Kolín a Turnov, Libčany, Lubno a Hradec Králové, Žinkovy a Zelč, Pardubice a Příbram atd. Přece jen to nebyl nikdy domov, byť byli strýcové a tety nebo babičky sebelaskavější. Ten poznatek, který se křesťan dozvídá z nauky a který si ověřuje životem, že nejsme nikdy docela doma a nikde natrvalo, si chlapec Durych ověřil velice záhy.

Tak se nikdy a nikde docela nezabydlil, byl stále jakoby na odchodu, byl ve světě a nepatřil k němu a naučil se na něj dívat. Ve Vzpomínkách se "kluk", jak o sobě Durych mluví, stále rozhlíží a v i d í. Vidění a dívání je veliké umění, a Durych se mu naučil už v dětství. "Sníl o krajinách, ne o těch, které prošel, ale které z nich rostly." Nebo: "V krajinách promítaných na plátno ihned zdomácněl. Zdálo se mu, že cítí vůni těch rostlin a květin, které byly na promítaných obrazech. A když se s otcem zase ocitl venku, na ulicích kolínských, zdálo se mu, že z krajiny známé přišel náhle do krajiny úplně neznámé. "Sen, skutečnost, touha, vidění se mísí. Tak bloudění divadlem světa, theatrem mundi, začalo už v Durychovu dětství. Pokračoval v něm jako dospělý - Tyroly jeho vojenské služby, polsko-haličská fronta první světové války, Olomouc či Podkarpatská Rus vystupují na scénu z vůle života, který si je zvolil za svá dějiska; "plížení a pouti" z vůle básníkovy k nim pak přidávají Německo a Španělsko a Řím; do Jižní Ameriky, kde nikdy nebyl, ho zanáší fantazie a sen a Zelené ráje W. H. Hudsona.

Labyrint světa a bloudění v něm, pikareskní putování je také princip barokní. V Durychově díle není cílem tohoto putování ani moralita ani didakse, nýbrž krása. Všechny dívčí postavy...

Ve Vzpomínkách mluví Durych o sobě v třetí osobě jako o

"klukovi" a v jedné ze svých nejkrásnějších povídek *Obraz /z knížky Obrazy/* až do uhřenutí blízké starší Opolského próze "Barevné západy", která nebyla dosud vydána - se vypravuje o "hochovi". /Ta Durychova povídka by ovšem měla končit smrtí malířovou - posmrtné osudy obrazu jsou jen nadbytečně přivěšeny./ Příběh hoch a malíře jistě není svéžitipisný ve vnějším smyslu, ale vnitřním významem nadevší pochybu autobiografický. Kluk ze vzpomínek a hoch z povídky jedno jsou. "Díval se na velmi bohaté a velmi krásné dívky, díval se na velmi chudé a velmi krásné dívky, na západ slunce, na střechy věží a okna paláců, na přístavní hráze a do dusných šenků, ve kterých se třáslo fialové, z á z - r a č n é světlo. "To slovo "zázračné" je důležité. Kluk, hoch, malíř, Durych se mnoho díval a mnoho viděl. Někdy se mu poštěstilo vidět zázračně. Malíři v Durychově povídce, když už je stár, když zkusil, vlastnil i ztratil mnohé, se zjeví ve snu tajemná krajina ráje a on ji namaluje. Bloudění labyrintem světa je princip barokní a u Durycha nevede k poučování, ale ke kráse.

Všechny ženské postavy u Durycha, Andělka v *Bloudění*, dívka ze *Štralsundu* tamtéž, *Sedmikráska*, *Kristla* v románu "Na horách" - jsou stejné. Je to stále táž dívčí panenská krása. Nejsou to nikdy žádné psychologické portréty, nejsou to ovšem ani abstrakce, ale jakkoli jsou skutečné, jsou zjevením krásy, jsou "krása na zemi", jsou "krása z ráje", jsou krása Boží. Jsou proto, abychom je viděli, abychom jimi viděli, ale ne abychom je měli.

A jak by u Durycha také jinak, když v hloubi jeho srdce byla nejhloběji vtištěna tvář zesnulé maminky a v hloubi duše mu svítila tvář Paní krásného milování, Panny a Matky Boží ?

BÁSNÍKU, BÁSNÍKU,
jdi zpívat na hnůj,
na všivém slamníku
jezdí a panuj,
nežádej haléře,
kdo pak tě zval,
klid se jen za dveře
o číslo dál!

Takových by bylo
daremných žroutů,
z mravní tvé hniloby
nemoci jsou tu,
zčerstva jen vypadni
ze vsí i měst,
z louže si ukradni
odlesky hvězd!

Z čilého žaludku
sil máme dosti,
abychom ti k zármutku
zlámali kosti,
scíplotu pojídej,
to ještě smíš,
ale jen nezpívej,
nechoď k nám blíž!

Chceš-li být k užitku,
prodávej pasti,
dřív se však, dobytku,
maž všivou mastí;
jenom tě prosíme:
jdi vepře pást!
My sami spasíme
Boha i vlast!

SEBRAL JSEM SVÝCH PĚT ŠVESTEK

a šel;

pes ani za mnou neštěk,

měsíc bděl;

abych se oknem nevrátil,

myslel snad, že jsem neplatil,

co chtěl?

Noční chlad zahnal spaní,

tož kam?

Půjdu až do svítání

zády k tmám,

do deště, na mráz, do bláta,

vždyť za mnou nikdo nechvátá,

jsem sám.

Vyskočil potkan z díry

a z hvězd

jako snů záblesk čirý

v propast měst

jedna teď padá s výsostí,

komu to nese v tajnosti

svou zvěst?

Z jámy se tulák zdvihl,

hle, druh!

Myslíš, že's kořist stihl?

Mám jen dluh.

Bídny se schází s bídnými -

Proč jsi však smuten, řekni mi -

Jsi Bůh?

ŠVÁBY JSEM TLOUKL V NOCI

a štěnice;

lezly jich s velkou mocí
tisíce.

Zimnicí se chvěly stěny,
dala jen svit uděšený
svíce.

Byli tak slepi, syti
a vznešení.

Pavouk se schoval v síti
v zděšení.

Myši, proč jsi se tak lekla,
pověz, je to slota z pekla,
není?

Princezny přišlápnuté
v svém ornátu
splasklé své břicho duté
z šarlatu
slavně nesly na výsosti
jako na posměch vší zlosti
katů.

Hnusní, pekelní svatí
a světice
chtěli mne odsud štváti
z věznice;
jako hnát mrtvoly z putny
z plechu čouhal pahýl smutný
svíce.

Z výsostí temné krásy,
leč potají -
přihlížel Satan asi
k mumraji.

Teskně jest, ach, noci, noci
nech snít choré o pomoci
v ráji!

CO TO Z MLHY V DÁLI
ze všech stran se valí?
Noho stůj!
Co to nastražila
lidská moc a síla? -
Hoří hnůj!

Z pasti bídné, němé,
kudy unikneme,
Bože můj!
Do čtyř stran to světa
anděl nerozmetá, -
hoří hnůj!

Zemi srdce bolí,
smrt se třese v poli,
bouře, duj!
Hrůza tvá jest malá,
smrt se polekala:
hoří hnůj!

VE JMÉNU OTCE,
ve jménu Syna,
o Duše Přesvatý,
nalij nám vína
do srdce, do žil,
prudce ať plane,
o Pane bohatý,
Jediný Pane!

Otrocky, krotce
jíme chléb cizí,
krev lásky zbavena
v kaluži mizí,
duši's nám vložil
do mdloby, hladu,
vůle jest znavena,
uchraň ji pádu!

Krve v nás není,
nalij nám vína,
ať se svou útěchou
víra v nás vzpíná,
rozmnož krev chudou,
ať jí jest dosti,
neumřem pod střechou
v nadevornosti!

Bez utišení
ze tmy a z dola
kdo to tak žízňivě
o krev k nám volá?
Ach, vždyť ji budou
radostně líti
pro Tebe děti Tvé,
jen jim dej pít!

DO ZKŘEHLÝCH PÍSKALI JSME HRSTÍ
ledacos jedním hlasem,
když zimní vítr proti srsti
krutě nám zadul časem.

Po krémách, když jsme vzpomínali
jak jsme celý rok žili,
jak býval dobrý kabát malý,
jak boty vodu pily,
v neplechách jsme si zazpívali,
hladoví, zpití, slepí,
jak se kde na nás děvky smály
a páchly vinné sklepy.

Všelijaké písně v dlouhém smutku
tak jako houby rostou,
na každou krčmu, holku, půtku
písničku máme sprostou.

Jenom náš osud nestál za to,
pro smích byl tuze schlíplý,
z dřevných kapes ušlo zlato,
naděje hladem scípily.

Utekla leta. Někdy ještě
touha se v žilách vzbouzí
zazpívat za mrazu i deště,
komu ? - Ach, nác se vzpouzí!

Poctiví zacpou obě uši
při našem pustem křiku,
snad se nám teď už zpívat
sluší

jenom psům na chodníku.

Co nám je po tom! Kdo chceš,
zab se,

je-li ti život k pláči!

Zlámanou kudlu kdo má
v kapse

ta mu přec ještě stačí.

Ale i kudla zasteskne si
na osud lstivý, podlý,
zbabělec na olši se věší,
věrný se tajně modlí.

Neplechy zpívali jsme samé
až do škarové středy.

Komu teď ještě zazpíváme
krásně a naposledy?

Oh, Ty víš předobře, jak rádo
na Tebe zapomíná
odraných vandráků Tvých stádo,
Matko Božského Syna!

Ale co máme, to dáme,
nežli nám hlavy utnou,
přede dnem Tobě zazpíváme
vandráckou píseň smutnou.

Snadno se řekne, že my chceme,
vždyť my ji neumíme,
vidíš náš špinavé a němé,
to my už dobře víme.

Pakli nám nikdo nenapoví,
bude to mnoho vzlyků,
nemůžem Ti to říci slovy,
Královno mučedníků!

Jindy jsme zpívali tak lehce,
ach, napověz nám brzy!
Vandrákům plakati se nechce,
či Ty chceš naše slzy?

Ach, chceš-li slzy, - těch
jest málo,
chtěj i krev, té jest dosti,
by se lehčeji putovalo
tady i do věčnosti!

VSTANEM, BRATŘI, VSTANEM,
ať kdo stár či mlád,
v loži rozestlaném
hanba umírat!

Kdo si zmořen sedl,
tím rychleji vstaň,
kdo ses nenajedl,
k břichu tiskni dlaně!

Bída byla dlouhá,
blátivý byl čas,
před smrtí jen touha
zachránila nás.

Umírala síla,
neměla proč žít,
s tou, která nám zbyla,
třeba zvítězit.

Ať zvetšely šaty,
ať ustydl zpěv,
máme ještě hnáty,
máme ještě krev!

STARÉ TAJEMSTVÍ,

jenom zápas nový.

Nechť to každý ví

a nikdo nevysloví!

Dítě v kolébce

radost křikem zradí.

Láska věrnost chce

a opatrnost hadí.

Nepřítel snad spí,

či jen šálí? Kdo ví!

Nechť to každý ví

a nikdo nevysloví!

JDE KRAJINOU CHUDOU

mor prašivý;

kam přijde, tam samy se zlomí

duše i květy, keře i stromy,

naď němou kostnicí

uhasnou hvězdy čisté,

upadnou křídla rozpjatá,

puch smrti dusivý

zhanobí poupata.

A přece zas budou,

budou, budou

růže zářící

a zlatolisté!

Tam k zavřeným dveřím

si usednu.

Jsou mrtvi tam uvnitř, ach, Bože,

nech mne jim ustlat umrlčí lože,

za víry záblesky

zapomenutou svíci

k hlavám dát planoucím!

Ať v šeru zahlédnu

krásný květ budoucím,

tak krásný, že věřím,

věřím, věřím

za ty všechny

umírající!

Kamil Fára

A co básník?

Durychovy Žebrácké písně jsou jediná vysloveně politická záležitost v Durychově umělecké tvorbě. O jejich vzniku napsal autor sám v "Rozmachu" 1927 str. 257: "Žebrácké písně jsou spjaty s Rozmachem. Vznikly v r. 1924 a v prvních dvou měsících r. 1925, tedy v dobách, kdy jsem se v Rozmachu nejvíce exponoval proti všem stranám. "Žebrácké písně byly básnickou stylisací toho, co jsem způsobem nevázaným vkládal do Rozmachu... Založení a vydávání Rozmachu bylo tedy jakýmsi činem, který měl vztah k politice. Byl to čin rušivý, rozkladný a v tom byl jeho význam právě tak jako v obraně svobody, víry a národní cti. Nebyla to snadná věc vypovědět a vésti boj proti všem stranám a veškeré dosavadní politice... Rozmach neměl za sebou nákuho... Jaroslav Durych, zpráskaný ode všeho tisku i ode všeho národa na několika stech veřejných schůzích, o němž se vážně tvrdilo i věřilo, že byl vyhozen z Lidových listů - a jakýsi Rozmach, čtrnáctideník pro politiku a národní kulturu, kam psali lidé většinou noví a málo známí a - klerikální útočnost... Takový podnik byl tedy riskantní a bývaly doby, kdy mi z ledačeho bylo neveselo. Trpěl jsem nouzí; měl jsem dluhy, nedostatek času k práci, neboť jsem státní zaměstnanec, nedostatek peněz na živobytí, neboť gaže byla smutná a honoráře padly na dluhy; úkoly morální i technické vzrůstaly; musil jsem si udržovat orientaci o tisku všech stran, a poněvadž jsem byl od přátel oddělen, musil jsem psát tak, abych už jen způsobem svého psaní řídil list a dával pokyny ostatním; a bylo mi smutno z toho, co jsem viděl; někdy to byl smutek úplně černý a ošklivost až dávivá... Bylo to tedy

tenkrát, když jsem zkaženému lidu hodil rukavicí svými slovy o pomníku mistra Jana na náměstí Staroměstském. Tisk se pobouřil a monsignor Šrámek, nyní čestný doktor fakulty svatých věrozvěstů slovanských a čekatel dalších poct, byv uveden v rozpaky, zakázal Lidovým listům každé další slovo o té věci. Byl jsem tím vystaven všem projevům všeho lidu, ba i kněží, byla mi vzata možnost jakékoliv obrany. Byl jsem rád, že jsem v té době byl přeložen z Prahy do Olomouce. Nebyl jsem vyhozen, ale pro mne to bylo horší než vyhození.

Tím se začínají Žebrácké písně:

Sebral jsem svých pět švestek

a šel...

Krátce na to církevní farizejové a zákoníci zahájili věroučnou a mravoučnou kampaň proti mně, ale i proti Josefu Florianovi, Leonu Bloyovi a celé řadě básníků francouzských. Začal s tím nějaký brněnský prelát a jiní velebníčkové ba i alumnové a studenti se toho chytali jako se podsvinčata chytají cecků. Na to jsem reagoval básní:

Básníku, básníku,

jdi zpívat na hnůj...

Mělo by to být, jako by chorál "slušných kněží" zpíval a dozpěvoval kolem prašivého básníka... Pak je tam ta báseň o těch švábech:

Šváby jsem tloukl v noci

a štěnice...

Myslí bych, že každý člověk pochopí, že se tady jedná o lidské šváby, o lidské štěnice. Byla také tato báseň psána pro Rozmach jako politický pamflet v době největší agresivnosti Rozmachu, v době, kdy nepřítel nám přibývalo až radost,

v době, kdy abonenti nám vraceli čísla a vztekali se, kdy i moji přátelé mě varovali před krajnostmi. Byla to tedy lidská havěť, politikové všech stran, žurnalisté, publicisté, učenci a exponenti. A tenkrát začínala tato havěť tloustnout a obnažovat to, co nyní jest už většinou úplně obnaženo, tenkrát začínala příšernost jejich byti zřejma. Bylo z toho trochu úzko, velice úzko; nám svítila jen naše svíce, tím však se začínal pravý hodokvas mocných oblud. A v básni "Věřím", psané též pro Rozmach jako politický entrefilet:

Jde krajinou chudou

mor prašivý...

Týká se to hlavně boje proti katolictví; všech těch spolků vlastenecko-pokrokových, jejichž seznam jsme čítali na různých projevech v novinách a na plakátech, kacířů, odpadlíků, Volné myšlenky, realismu, i jejich osob i jejich činnosti ve státních a veřejných úřadech atd. Týká se to i jejich války proti starým odumírajícím národním cnostem, jejich propagandy mezinárodní bezcharakternosti ve všech možných formách...

Také básně "Hoří hnůj" je ze stejného pytle: je to "charakteristika českých poměrů po válce s tím hnojem jsem myslil české pokrokářství, parvenuovství, žvavost, nadutost a bezectnost v politice i v tak zvané kultuře.

Že by to všechno nebylo říkání jen z malomocné zlosti a desperace~~temu~~, tomu by mohly nasvědčovat verše:

Vstanem, bratři, vstanem...

a poslední:

Staré tajemství,

jenom zápas nový.

Nechť to každý ví

a nikdo nevysloví!"

"Zebrácké písně", z nichž je tu několik čísel, jsou tedy sbírkou básní rázu politického, ovšem ne v tom smyslu běžném. Ale zdaleka se netýkají jen Jaroslava Durycha a msgr. Jana Šrámka, který ze všech nejraději strkal hlavu do písku. Týkájí se básníků všech. Tak jako kdysi politická a církevní vrchnost "zacházela" s Jaroslavem Durychem nebo s Jakubem Demlem a nevěděla nic o Janu Čepovi a Janu Zahradníčkovi, tak o mnoho, mnoho let později bude "zacházet" s Jaroslavem Seifertem, Vladimírem Holanem, Janem Skácelem a mnoha, mnoha jinými. A jakmile se básník spustí s politickými profesionály /viz Nezval nebo si Halas/, musí být připraven na to, že s ním jako s hadrem budou vytírat pajzly, že bude nejenom sloužit, ale i posluhovat. Graham Greene napsal, že jednou ze základních povinností básníkůvých je neloyalita. A nelze se vymlouvat na nějaké "poslání" ani na nic takového. Básník je prostě člověk, který to dovede, tak jako instalatér umí spravit nebo nahradit splachovač nebo kohoutek u umyvadla nebo vodovodu. Mluví-li se o "poslání", pak nelze mluvit o poslání básníka všeobecně, ale který básník to je a jaké "poslání" to vlastně má. Jan Zahradníček by se asi velmi zasmál, kdyby v souvislosti s ním někdo mluvil o poslání: říkal to, co pokládal za potřebné říci, a protože byl básník, říkal to plně a mocně. Také Jaroslav Durych to říkal, jak to bylo tenkrát potřeba. Svědectvím jsou právě Zebrácké písně. Kdo znal Durycha osobně, musel dojít k přesvědčení, že ~~ž~~ to je poněkud suchý patron: celý jeho projev, nevýrazné vystupování, monotónní uspávající řeč by naznačovaly spíše popel než oheň; ale kdo četl nejen Zebrácké písně, ale i ostatní básně a Durychovu prózu, musí nabyt dojem, že tento mistr ironie a šermu byl člověk spalovaný vnitřním žárem, že to byla žhavá láva a ne vychladlý popel. A "ohně v mlhách", které zapálil, nepřestanou jistě hořet ani v daleké budoucnosti.

Jaroslav Durych

Za Rudolfem Medkem

Zemřel člověk.

To jest nejsprávnější výraz pro skutečnost, jejíž náhlost otrásá srdce. Jsme zvyklí hleděti na skutečnost a víme, že jedinou skutečností z věcí lidských jest zánik a smrt. Hledíme na to, jak se smrt přibližuje, a víme, že přijde, a přece námi otrásá smrt druhých, neboť zpravidla přichází náhle a vždy o něco dříve, než jsme se domnívali. A příčina toho je v tom, že smrt přichází dříve, než je dílo gotovo, než všechny naděje a závazky jsou splněny, než účty jsou vyrovnány a uzavřeny. Proto se nám zdá, že většina osob, které jsou osobami, umírá předčasně.

Byl to básník. Nic v životě lidském se neděje nadarmo, všechno má nésti své ovoce, ve všem jest Boží moudrost.

Všecky věci lidské podléhají záludům a omylům. I toto poznání se musí statečně nésti a nejstatečněji je má snášet básník, Ten je na světě proto, aby se ničemu nedivil, ničemu nepoddával a ničím se nenechal zavést, neboť jest, jak praví Friedrich Nietzsche ve své nejkrásnější básni: vorausbestimmt zur Sternbahn.

I básník je však člověkem, který umí bojovat se svou slabostí.

Rudolf Medek nastoupil na místo po Viktoru Dykovi. Bylo to místo zajisté krásné. Básník jest příliš mnoho, to jest více než všechno ostatní. Vždyť to jest přece to největší, to hlavní. Tady teprve začíná boj, neboť básník zápasí s celým vesmírem, i s Bohem.

Člověk tedy zemřel. Slyšíme slova písně, připisované svatému Františku: Pochválen buď, Pane náš, za sestru naši smrt tělesnou,

které žádný smrtelník uniknout nemůže! Vzpomínáme na článek víry o Jediné Církvi a o obcování svatých.

Světlo věčné ať mu svítí!

OBNOVA, roč. IV., č. 35, 31. 8. 1940, po tomto čísle

Obnova přestala vycházet.

Jan Patočka

Předmluva k německému vydání "Boží duhy" Jaroslava Durycha

Česká literatura nevydala za celé 19. století jediného katolického spisovatele. Je snad možno říci, že J. Durych je ex aequo s J. Demlem první. Jeho katolicismus je odpovědí na otázku po smyslu našeho existování na počátku století, které mělo spatřit konec evropské světovlády. V té době se také naplnilo - či spíše zdánlivě - staleté úsilí českého národa o získání evropského uplatnění a rovnoprávnosti. Tento sen se však potom vypuzením druhého národního kmene z našich zemí vyplnil až příliš vrchovatě.

To vše následovalo po epoše, která zažila rozpad staré národnostní a společenské struktury pocházející z poměrů svatováclavské koruny, tohoto tradičního českého státního útvaru. Byla to epocha barokní protireformace a po ní následující osvícenství. Starý český státní útvar od třicetileté války odumíral, těžce na něj doléhala válka o rakouské dědictví, roztržení státního teritoria a následující reformy habsbursko-lotrinské mocenské oblasti: vedlejším produktem těch reforem bylo rozštěpení společnosti v Čechách podle moderních nacionálních hledisek orientovaných na jazykových rozdílech. Česká část obyvatelstva rozpadlého ve dvě národnostní společnosti budovala svoji strukturu zdola, nebyla významněji zastoupena ve vedoucích vrstvách národa: vedoucí úlohu v ní nehrála ani šlechta, ani zámožné měšťanstvo. Houževnatou prací vytvořila postupně samostatné hodnoty - spisovný jazyk a literaturu, hospodářství a školství a nakonec i politiku - předpoklady samostatnosti v každém ohledu. Je celkem pochopitelné, že jí barokní životní program pro česky mluvící vrstvy obyvatel-

stva /tzn. lokální patriotismus s přichýlením k domácím náboženským tradicím, plaše elegický vztah k vlastním dějinám, zakořenění v mezích užšího domova/ nemohl k těmto cílům nic říci, ani jí v podstatě poskytnout podporu. Zde je důvod důvodů, které vedly v 19. století k rostoucímu rozkolu a napětí mezi českým národem a katolickou církví, jež se po krátké epizodě josefinismu stále více přizpůsobovala rakouskému konzervativnímu státnímu programu, sledující národnostní emancipaci s trvalou a rostoucí nedůvěrou. Formování novodobého českého národa, jehož příslušníci byli jak konfesi, tak životní formou převážně katolíky, proběhlo tak vlastně ve stálých třenicích s oficiálním katolicismem, což alespoň částečně vysvětluje, proč byl náboženský život tohoto období stále mělčí a vyprázdněnější, ale také proč mělo národní obrození tak málo smyslu pro teologii, metafyziku a absolutno vůbec. /To nám zase umožňuje pochopit, proč Masaryk, přemýšleje v osmdesátých letech o "české otázce", označil ji za otázku náboženskou a pokusil se ji vyřešit ve smyslu navázání na reformační tradice, které se domníval nacházet u mnoha vůdčích postav počátků emancipace./

Tato duchovní situace se musela při vzniku nového státního útvaru dalekosáhle proměnit. Problém náboženské obnovy katolicismu a jeho možného významu pro český národ, v němž katolicismus do té doby živořil podmíněn tradicemi a zvyky, byl v celé šíři zde a vytvářel podmínky pro pravé katolické básnictví. A tady to byl J. Durych, kdo viděl nejradikálnější a nejtižádnostivější perspektivy a kdo měl také šíři duchovního horizontu, jak vyžadovalo řešení problému takového rozsahu. Cítil se solidární s domácí katolickou tradicí až ještě i v tvorbě

do dimenze barokního katolicismu, viděl její prodloužení ještě i v tvorbě Máchově a Erbenově, byl otevřen mystickým prvkům, z nichž - do jisté míry - čerpala hymnická tvorba Březinova; byl vášnivě připoután k zemi, jak to umožňuje polární struktura mystikovy existence, přičemž vázanost k zemi u něho znamená i oblast erotickou, smyslovou, která usiluje o mystickou svatbu s duchem. Jeho katolicismus mu umožňuje pochopit republiku i její genezi jako plod odklonu od této podle jeho názoru pravé linie ~~žáky~~ domácího života, a v jejím celkovém zaměření na modernost, horizontálnost a světskost vidí jen další důsledné pokračování tohoto odklonu. Durych tak ve svém postoji shrnoval všechny prvky domácí duchovní opozice proti tomuto zesvětštění a neuzavíral se ani takovým, které samy o sobě byly nejenom nekatolické a nenáboženské, nýbrž i výrazně světské, za předpokladu, že je bylo možno vykládat ve smyslu jeho duchovního záměru - jako byly např. nauky liberálně pozotovistických historiků gollovské linie, zvláště Pekaře /pokud polemizovali s protestantsko-reformním výkladem obrození/ a později roztrpčení extrémních nacionalistů typu Viktora Dyka. V Durychově postavě a jeho básnickém díle se soustředil odpor proti všem projevům moderní horizontálnosti, doprovázený ovšem i zúžením perspektivy a impetem nenávosti, která zatemňuje pohled, např. ve vztahu k onomu vynikajícímu muži, který jakožto myslitel, hledač Boha, jako muž činu věřící v prozřetelnost, chtěl novému státu vtisknout jeho smysl ve vztahu k Masarykovi. Durych je sice fenoménem čisté vůle k duchovnosti, ale na jeho antihumanismu leží stín resentimentu. Odmítání a odpor zatlačuje u něho pravou lásku do pozadí, takže se nemůže vskutku rovninout. A on, kte-

rý dobře vidí vlastní nedostatečnost, žije tak život kajícíka, bolestně prochází očistcem, pokouší se otevřít nebeskou bránu, ale přes lítost a pokání se nikdy nedostane dál. Odpor k horizontálnosti je tedy u Durycha rozpolcený; na jedné straně je výrazem vzpoury čisté duchovosti, která chce kajícně převzít staletou národní vinu, přičemž si plně uvědomuje, že život bez zakotvení v transcendenci je katastrofa, která třeba ještě není zjevná, ale která jednoho dne otevřeně propukne; na druhé straně je tu něco křečovitě strnulého, jakési přimknutí k dogmatismu, který nemůže porozumět, protože porozumět nechce. Tato rozpolcenost je patrna například v programovém textu z roku 1930, který vyšel pod názvem "Naděje katolictví v zemích českých". Na jedné straně tu jde o jasnozřivé vidění možností, které se uvolnily zánikem staré monarchie, přičemž staví do zajímavého světla i německo-české vztahy v církevní oblasti; na druhé straně jsou zde výroky o pojmu milosti, jejichž hrubě věcná podoba nechtíc sugeruje bezmyšlenkovité rutinní praktiky, jak je s sebou přináší každodennost nikoli církve, nýbrž farářů.

Snad právě tento pozoruhodný rozpor způsobil, že se nejen nepodařilo onu tak reálně pociťovanou základní vinu českého života ani Durychovi, ani jeho podobně zaměřeným sruhům zhojit tím, že si ji uvědomili, ale že byla nakonec v prohloubené podobě vlečena dále. Náš moderní život se nenechal prozářit paprskem absolutna - až na nepočetné výjimky, z nichž asi nejdůležitější byl Masaryk. Ale není u Masaryka samého stejně jako u Durycha výstižná diagnóza provázena návrhem v jádře nepřiměřené terapie? Nebylo uvolnění katolicismu prostřednictvím obnoveného náboženského myšlení a života

cestou, jež snad byla skutečnosti bližší? Cestou, která by byla i ládu a jeho životnímu stylu mnohem blíže a která by se snad mohla rozšířit i u vzdělanců, ba vyvolat u nich nadšení? Ať už je tomu jakkoli, leží vina intransigentního katolicismu, nebo takového, který chce být intransigentní snad právě v tom, že tuto cestu znemožnil. Kdo se v jeho rámci pokusil myslet a tvořit jinak než v úzkoprsém dogmatickém smyslu, stal se podezřelým nebo byl označen za heretika. Ale jakoby ironií osudu obrátil na sebe podezření brzy také Durychův sensualismus, též sensualismus, který byl přirozeně podezírán a odmítán i moralisty opačného tábora. Poznáváme však napjatý horizont problémů, v němž se Durych a jeho duchovní druhové pohybovali - bylo to ono ve vlastním smyslu tragické postavení češství, jeho osudová otázka, otázka o co se opřít tváří tvář soudu nad světem, válce a zániku.

Není zde místo k tomu, abychom ukazovali, jak se tyto problémy utvářely v celé Durychově tvorbě, jak v jeho lyrice, tak i v jeho tvorbě epické a dramatické. Chtěli jsme jen odhalit důvody, které způsobily, že se stal v české literatuře básníkem lítosti, kajícníkem, jemuž se nedostalo milosti, odpuštění a vykoupení v dějinné podobě, který však nikdy neustal z ní a o ní básnit.

Pozdní podoba Durychovy zároveň individuální i dějinně vztažené kajícínosti si zjedнала prostor v nevelkém díle, jež má zároveň význam loučení i nového začátku. Dějinné přívaly odplavily problémy duchovnosti kladené první republikou a s nimi i tisíc let společného života Čechů a Němců v jedné zemi - onu je inečnou historií, která hluboce zformovala oba národní kmeny. Je to sled událostí, které ve své tragičnosti nezůstávají pozadu za odchodem Evropy z vrcholu

světových dějin, jedno z nejstrašnějších divadel na scéně světa, zrozené z hluboké, po staletí živěné národnostní nenávisti, záludné vypočítavosti, ze starých i nových pomsty-
chtivých plánů, s bezhlavostí hraničící s pomateností ducha, spárenou s bezpříkladnou morální bezostyšností, a to na obou stranách. Nesmírná zátěž viny, kterou jsme tím na sebe vložili a kterou budeme muset ve svých současných a patrně i budoucích dějinách nést, našla zde svého mluvčího, svého básníka. A cítíme, že takovým básníkem mohl být jedině rozený kajícík a že právě zde mohl najít své nejvlastnější téma a svoje básnické naplnění.

Přes mnohá pěkná zkoumání a rozvažování, která se v nové a nejnovější době pokoušela probádat bytostné určení k lítosti, budeme stále ještě muset klást otázku, jaký může mít smysl želet nějakého strašného fait accompli a věnovat mu úvahy obrácené do minulosti, když úvahy směřující kupředu by snad lépe pomohly připravovat poněkud smírnější budoucnost. Víme, že taková kritika se v samém jádře míjí s pochopením smyslu lítosti, obrací její časový smysl a hledá její skutečný životní význam tam, kde ho nalézt nelze. Lítost není prázdné přání, které by chtělo odestat něco, co se stalo, ani utopická snaha smýt minulou vinu přítomným duševním utrpením. Max Scheler vynaložil mnoho úsilí a svrchovaně jemného rozlišovacího umění, aby ukázal, že lítost není ani psychologicky snadno pochopitelný důsledek pokání /jeho zniternění/, ani pocit založený na masochistickém instinktu pomsty na sobě samém. Zásadní lítost se týká zásadní viny, provinilosti jako ontologického rysu konečné bytosti, oné nemožnosti být nevinnou, která byť i byla provázena morální "nevinností" a osobní bezhříšností, nevylučuje úsilí o čistotu a zásadní nevinnost,

nýbrž je naopak jeho důvodem. Zásadní lítost či pohotovost k lítosti je postoj toho, kdo chápe propadlost, kdo žije v této průzračnosti "vědění" o obou základních životních možnostech a kdo netrvá ve vzdorné domýšlivosti zatvrzele na své "významnosti".

Lítost je tedy v tomto původním ontologickém smyslu vlastně postoj, který vychází z otřesení bezpečné zakotvenosti v každodenně samozřejmé struktuře smyslu a činí z něho dění rozprostírající se celým životem; je to postoj, který nedává utichnout zemětřesení způsobujícímu, že zdánlivě pevná půda životní jistoty mizí pod nohama.

Komu však je zásadní pohotovost k lítosti životním postojem, nebude ji omezovat na okruh své individuální působnosti, nýbrž rozšíří ji na vše, čím je jako živoucí existence interesován, na vše, co se dotýká způsobu, jak je na světě, především jeho dějinně společenské bytí, jeho zasazení v historické situaci a jeho participace na ní, jakkoli může být pasivní a "nezaviněná". Domníváme se, že by bylo nesprávné nazývat to "metafyzickou vinou; není to nic transcendentního, nýbrž přímá interestovanost na všem, co je společenstvím, k němuž patříme, uznáváno za blaho a bědu, a to obzvláště těmi, kdož přejali zodpovědnost za jeho rozhodování.

Je charakteristické pro J. Durycha, že byl vždy znovu kajícím právě v tomto smyslu. Želí nepřítomnosti Boha v moderním českém vývoji, želí plochého humanismu, který musí v nejtěžších zkouškách zklamat; želí však také - a to se zdá být rozhodující - onoho propadnutí démonickým mocnostem světa, které se ohlásilo v pokusu o "konečné mocenské vyřešení vztahu obou v Čechách žijících národních kmenů. Nebylo toto "konečné řešení" posledním slovem oné světské horizontály, jež určovala náš život

od dob emancipace? Nemáme zde zcela přesvědčivý příklad propadnutí, které se téměř okamžitě odhalilo jako opak toho, oč bylo usilováno a jež vedlo a vede k neslýchanému a přece spoluzaviněnému rozdrčení všeho, co v této zemi usilovalo o ducha a za něj se vydávalo?

Že se našel básník, který toto žil a básnický ztvárnil, že tedy u nás byl někdo schopen toto vše uchopit a složit ne pouze jímavé rekviem o tisíciletém spolubytí dvou národních kmenů v této zemi, nýbrž zároveň velepíseň lítosti, podmiňující a připravující naději na duchovní smíření - v tom je velký význam této malé knížky, nazvané Boží duha.

Děj líčený v Durychově novele nechce mít nic společného se záležitostmi nacionálními, politickými v užším slova smyslu. Není rozhodující, že se zde v pohraničí potkávají Čech a původem Němka v době, kdy už se otevřela závora a kraj se znovu osidluje, že se tedy na tímto pruhu země, přes který se přehnala potopa, zdánlivě objevuje boží duha. Důležitější je, že se zde setkávají dva kajícníci: jedním je Čech, starý muž, který se teprve zde učí procítit hrůzu oněch událostí v plné tíži; druhým je žena, která to vše přežila, žena, o níž je možno říci, že vystoupila z archy Noemovy, rozumíme-li tím nucené soužití s vybranými ukázkami zvířeckosti. Tohoto muže zachvacuje zpusťování v podobě nenadále propukajícího děsu, v podobě znesvěcených domovů a nepohřbených mrtvol vystavených hrůznému rozkladu, jež nenavráceny Velké Matce a zbaveny poslední lidské péče vyjadřujícím pohřebním rituálem převahu ducha; pohoršují a znesvěcují zároveň svým rozkladem posvátnou půdu chrámovou a jakožto projev vůle, která zabírá, nůž dokonce v pohřbívání mrtvých, představující svatokrá-

dež, která nemá obdoby. Tento muž však přichází do pohraničí vlastně z nejasných důvodů; táhne ho jakési tušení, chlapecký sen, touha po čistotě, lásce a štěstí, zároveň však také ryzí kajícnost, neboť co je kajícnost, ne-li touha po čistotě? Nevědomky si slibuje ráj a naráží na hada strážce, jíž není rovno, na z t r a c e n ý r á j . J e t o t o smysl jeho temného tušení? Přichází proto, aby očistil znesvěcenou podlahu chrámu, aby nepohřbeným poskytl klid v posvěcené zemi? Je to opravdu to, co je mu zde zaslíbeno a co ho sem táhlo? Zajisté se zdá, že se zde vynořuje jakýsi smysl a není možno se mu uzavírat. Jde-li vskutku o očistu, je nutno nasebe vzít pokání a lítost v plném rozsahu a bez úlev. Nelze se tedy vyhnout žádné těžkosti, ošklivosti, hnusu a námaze; neboť bylo-li toto vše spácháno s hanebným, rouhavým úmyslem, musí se kajícník přihlásit ke svému podílu na této vině a převzít ji, aby se s ní mohl vyrovnat.

Co však hledá v tomto zanedbaném kraji ona nešťastnice? Co ji sem táhne? Mohlo by se říci, že nemá na vybranou. Ke "svým" nechce, protože ti ji už jednou vydali napospas. Její dítě zemřelo; tam, kde bývala dříve, nemá co hledat. Navzdory všemu ji však do těchto míst něco táhne: vina. Táhne ji sem, kde za ni zemřela její matka, aby ji zachránila před trvalým zneuctěním. Matka zemřela, i jedna její družka dovedla zemřít - čehož ona sama nebyla mocna -, lhostejno, zda z vnějších či vnitřních důvodů. Matka je její pýchou, byla jí záštitou v hodině největšího zhanobení a ponížení a vzpomínka na ni jí nyní působí vyčítky svědomí stejně jako vzpomínka na družku, která se po hlavě vrhla do okna, prořízla si hrdlo a vykrvácela. Od té doby žije tato žena s lidmi, kteří jí zneužívali a neopřáli jí ani chvíli,

aby se usebrala. Nyní ji to tedy přitáhlo sem, kde se tato hrůza stala; dříve o tom nemohla rozmlouvat ani sama se sebou. I ona tedy, tak jako onen muž, hledá samotu, i ona je kající, přestože zcela jiného druhu. I ona je však obětí určité dvojznačnosti svého tušení. Potřeba vypořádat se se svou ranou jí púdí zároveň k sebevyjádření i k sebezamlčení. To první si žádá lítost a zpovědi; ale je zde i cosi démonického: pýcha, vzdor vůči neúprošnosti smrti podstoupené v oběti - kterou na sebe vzala nejen její matka, ale i družka - vzdor vůči smrti, jež se jako železná brána staví mezi ony zvěčnělé a tuto ženu zhanobenou, která přežila, jež ční jako příkrá stěna, z níž se tato žena neustále řítí dolů. Tato železná brána stojí tedy i mezi ní a milostí, milostivou láskou; zde je nejsubtilbější, vpravdě démonické pokušení zákona a jeho výzvy "Můžeš to udělat, protože to udělat máš".

Co se však děje oné šílené noci, v níž se oba kající náhodou /posuzováno z hlediska každodennosti/ potkávají? Náhodou, kterou spřádají vyšší mocnosti, jež chromý jazyk nazývá osudem? V muži se přes všechnu zemdlenost vzpíná sen o štěstí, vzpomínka na vidinu raného mládí, na nebeský obraz lásky a temné šílenství vášně a zároveň Ona, která hledá azyl, vidí opět, jak je vydána všanc svému osudu bytosti zbavené domova i práva a je šťastna, že nalézá někoho, kdo jí nevyhání a poskytuje jí útočiště. A ten, místo aby využil situace, klade otázky, a najednou je možné to, k čemu směřuje ona: vyznání, rozhovor, který je sebeodhalením. A zde dochází k dramatickému zauzlení: s prohlubující se zpovědí rozpoznává muž stále zřetelněji nebeskou postavu svého chlapeckého snu a zároveň se jí vzdaluje právě tím, jak zpověď odhaluje všechna ponížení a hlubiny, jimž

propadla a jež by musel ještě dále prodlužovat a prohlubovat, kdyby se poddal svému puzení. Tak se v něm vzrývá i pokušení uprchnout poté, co by jí zabezpečil možnost zůstat v rodném domě, v jejím domově.

Ale oním prvním vyznáním teprve začíná kající znovuzrození. Tento muž je jí sice knězem, zpovědníkem, - ale zároveň první záchvěv lásky, který cítí a jenž jí začíná ve snu svítat. A ráno nemůže muž jinak, než vydat svědectví o své vnitřní rozpolcenosti způsobem zároveň bláznivým i jímavým. Ale zpověď pokračuje stále přísněji až vyvrcholí v doznání odporu, ba nenávisti k matce. A nyní přichází s tímto mužem spásné slovo lásky: byla to právě nezměrná láska k matce, co v ní vzbudilo nenávist, byla to přítomnost nebes v ní spolu se sebeodsouzením, co zoufalo nad matčíným milosrdenstvím a láskyplnou shovívavostí. Lítost musí být dohnána až k tomuto bodu, aby se mohla stát milostivou nadějí, a je to přece on, kdo se zde - při vší své pocíťované nehodnosti - stává prostředníkem, poslem milosti. A v tom je smysl zpovědi: člověk si sám nemůže udělit útěchu, aniž by se nevydával nebezpečí sebeklamu a zániku v něm. Tak se tomuto muži přece jen znenadání dostalo role kněze, role, jež ho však zároveň tím víc od ní vzdaluje: každé přiblížení bylo by nyní znesvěcením.

V této bídě neví si jiné rady než vykonat onen čin pokání, jehož nutnost se mu stala zřejmou předešlého večera; i odebírá se na hřbitov, aby před svým útekem pohřbil mrtvolu, která ležela na marách v chrámě. Tento těžký úkol, který si uložil jako pokání, stane se však neočekávaně něčím více a také něčím daleko osobnějším. Vyjevuje se v tom jeho vůle cítit na sebe všechnu potupu, hrůzu a ~~zastavení~~ poskvinu, jímž ona byla vystavena, před ničím necouvnout, proměnit svou touhu po ní v tuto

neohroženou cestu pokání: dokázat činem, že "krása jeho duše" je právě v tom, že vykoná i to, co je v očích světa nejobávanejší a co vzbuzuje největší hnus - aby jí odňal břemeno její zdánlivé zatracenosti a sám na sobě jí ukázal, že toto strašlivé je možno nést jako korunu, zcela niterně, aniž by se člověk v tomto světle ukazoval jinému než bytosti nejmilovanější. A proto neváhá vzít rakev s mrtvolou, dítětem a psem do náruče, aby je mohl uložit do země a proto dosáhnou oba na konci tohoto pohřbu vrcholu lítosti: on nyní ví, že nesmí uprchnout, a že je povolán k tomu, aby jí odňal všechno, co není její čistotou a slávou, a že útěk by byl pouhou vytáčkou. Ona je vykoupena jeho slovem o lásce k matce; on obnovuje v tomto vzmachu svoji cestu k trvalé lítosti, vědom si své nicotnosti vůči ženě, která zůstala čistá i ve špině zhanobení.

Poslední dvě části jsou pak - abychom použili slavného podobenství - sestupem s výšin osvětlení zpět do jeskyně lidského života. První, co se stane, je, že muž opět upadá do pokušení útěku. Chce utéci k lidem, rád by se vymanil z této temné nadlidské situace, jež se poznenáhlu ukázala být smyslem jeho pouťi. Ale stane se pravý opak: nikým nevolaní prostí lidé, kteří zahlédli ten zvláštní pár, poznávají onu vykřičenou ženu, kterou v prostotě svého srdce vždy litovali, a přejí jí to štěstí, že se nevrací úplně osamělá; a přestože nemohou pochopit vnitřní proud událostí, dívají se na muže s plným uznáním - a tak je útěk znemožněn i z této strany. Nazítří je třeba vydat se do města pro povolení: oba dva sedí opět sami u stolu, na němž leží chléb a svíce, symboly jejich možné budoucnosti - a před nimi je otázka, jaký tvar dát svému souručenství. Muž je stále ještě pod dojmem společné pokorné modlitby a extáze prožité na hřbitov-

vě: hrozí mu, že se stane fantastou. Žena zůstává blíže skutečnosti, ale není proto ještě obrácena zády k výšinám, naopak, je jím možná blíže. Ona to je, kdo nakonec vysloví spásné slovo, tvořící protějšek jeho slovu - slovu kněze o lásce k matce. Ano, říká, chápe jeho myšlenky, váží si jeho odhodlání vytrvat u ní jako ochránce a kajícího, neboť kdyby zůstal jako její muž, pak by musel počítat i s dítětem. Ale dítě takové matky - to je přece nemyslitelná! Leč právě motiv čistoty, která hledá čistotu, aby mohla založit nový život, toto slovo poslední, smířené lásky, která nechává za sebou veškeré osobní skrupule, ba odmítá i mravní příkazy, a to nikoli z bezuzdnosti, nýbrž z vyššího pohledu, který umožňuje překonat i úctu k sobě samému jakožto nejjemnější formu sobectví, vyvolává nakonec skutečnou, ne už pomíjivou boží duhu.

Existuje jistá člověku až příliš přirozená perspektiva, z níž zajisté není možné žádat smíření, žádná boží duha, a jež tedy znamená bez konce bídu, vyhnanství, ničení, bez konce pomstu. Člověk tráví život hledáním důvodů pro tento postoj a vždycky je nachází. Je ospravedlněn, nepociťuje ani lítost ani hlas čehosi, co jsme zvyklí nazývat svědomím a kteréžto jméno kupodivu stále ještě známe, i když věc sama se zdá být už zcela zapomenuta. V takovém okamžiku nás snad může oslovit dílo básníka, muže, který se za nevinného nevydává, ani jím není, který je však hotov vzít svoji vinu na sebe a hlásit se k ní, za předpokladu, že jde o vinu, která nespočívá v "zadlužení" "světským" zájmem. Báseň takového básníka je nutně zároveň vznešená i drsná, ční do výše i odpuzuje - a obojí je stejně nutné.